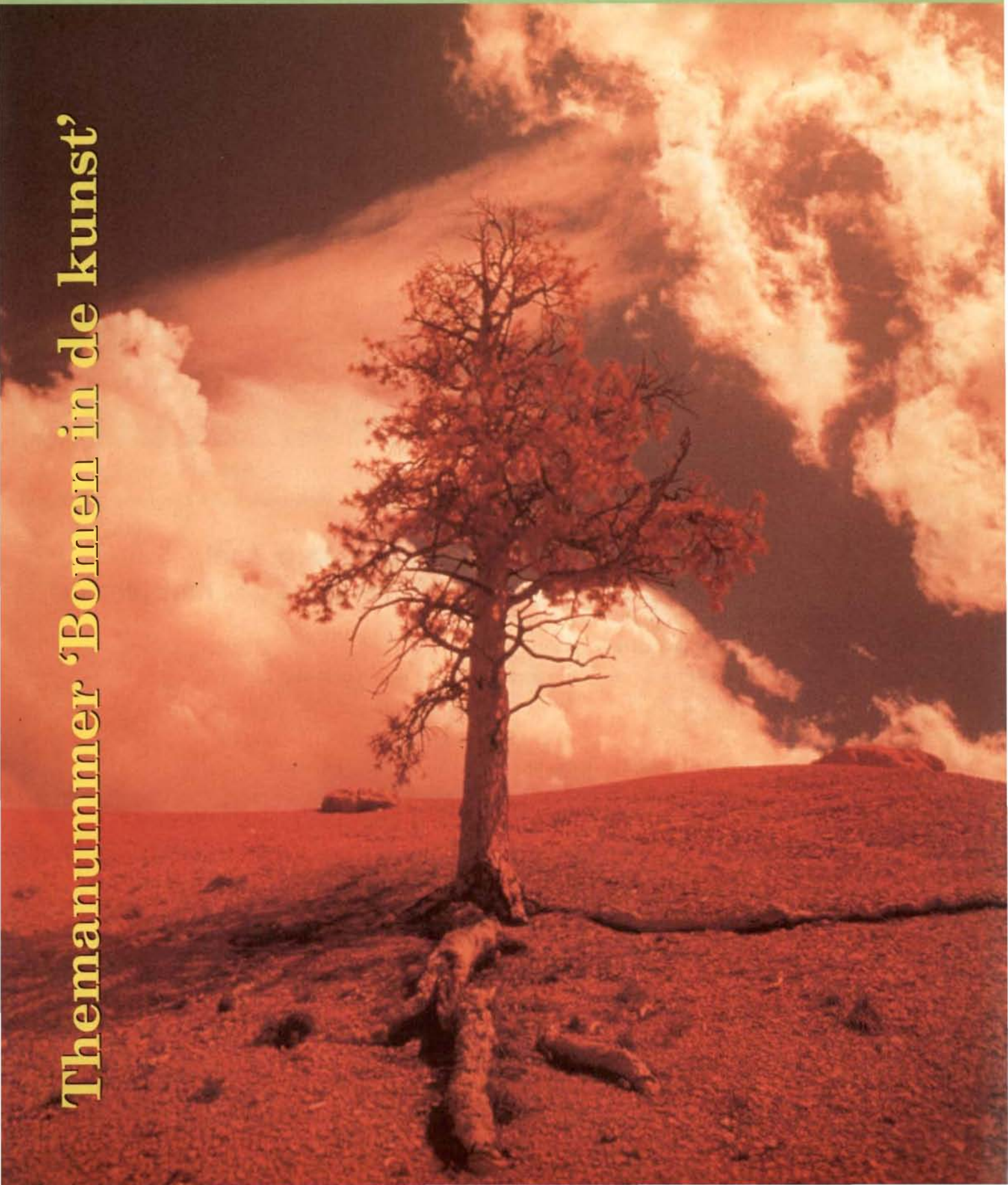

bomen | nieuws

Kwartaalblad van de Bomenstichting - nummer 4 - winter 1997

Themanummer 'Bomen in de kunst'

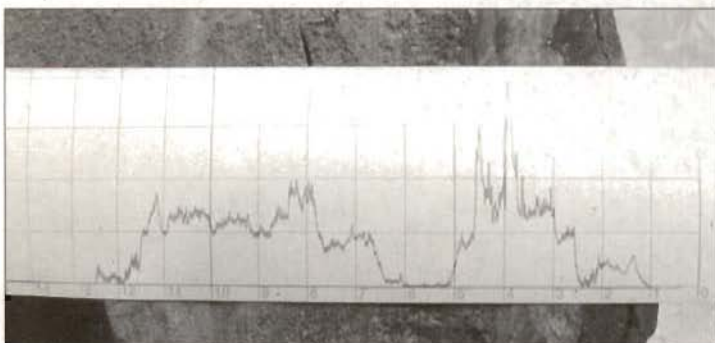

Resistograaf

F-Serie

De drie boorweerstandsmeters uit de F-serie zijn ontwikkeld als speciale opzetapparaten voor gangbare akkuboormachines.

De meetgegevens worden mechanisch weergegeven op een waspapierstrook. Hierdoor is de F-serie makkelijk in gebruik, laag in gewicht en door de bouwwijze van de apparatuur zeer compact.

ARCADIS Heidemij Realisatie is een multidisciplinair bedrijf, gespecialiseerd in integrale dienstverlening op het gebied van milieu, infrastructuur, groen en sport. Integrale realisatie betekent 'van plan tot realisatie'.

Afdeling Materialen / ITS is de handelsonderneming van ARCADIS Heidemij Realisatie met nationale en internationale activiteiten.

Kennis van concrete oplossingen

Op het gebied van groen, milieu, sport en drainage levert Materialen / ITS een uitgebreid programma. Producten die vaak de kern vormen van betrouwbare en duurzame oplossingen en veelal exclusief door ARCADIS Heidemij Realisatie ontwikkeld zijn.

Nieuw!

Probleemoplossend door ARCADIS know-how, totaal leveringspakket, snelle en complete leveringen.

**Zakelijk, goed, snel,
duidelijk en met plezier!**

ARCADIS Heidemij Realisatie

Afd. Materialen / ITS

Taxandriaweg 8b,

Postbus 704, 5140 AS Waalwijk.

Tel 0416-672350, Fax 0416-672390

Voor info: Gerard Bodewes

ARCADIS

HEIDEMIJ REALISATIE

Bomennieuws
22e jaargang
nummer 4, winter 1997

Een uitgave van de
Bomenstichting te
Utrecht
Verschijnt 4 X per jaar
Oplage: 4500

Redactie:
Joop Comijs
Marjan van Elstrand
Aart de Veer
Roelie de Weerd
Florentine van Eeghen

Eindredactie en
vormgeving:
Frank Moens

Productie:
Celeste Koen
Ed Kensdel

Aan dit nummer werkten
mee:
Maureen Buijer
Arend van Dam
Piet de Jong
Edwin Koot
Christine Langerhorst
Wim van der Meij
Nel Spies
Mieke Vis
Hans Wijergans

Redactieadres:
Bomenstichting
Oudegracht 201 bis
3511 NG UTRECHT
tel (030) 234 07 78
fax (030) 231 03 31
e-mail: bomensti@pz.nl

Internet:
[http://www.pz.nl/bomen/
index.html](http://www.pz.nl/bomen/index.html)

Druk:
Van den Berg's Drukkerij
- Maarn

Bomennieuws is voor
donateurs gratis
jaarlijkse donatie
minimaal f 40,-
65+ f 30,-
Verschijnt 4 keer per jaar
ISSN 0166-784 X

Overname van artikelen
en berichten na overleg
met de redactie.

Bomennieuws is gedrukt
op 100% kringlooppapier,
volledig chloorvrij
gebleekt.

foto op de omslag:

Zonsondergang in de
Red Canyon in de
Verenigde Staten.

foto: Maureen Buijer
(zie ook artikel op
bladzijde 124)

In dit nummer ...

102

De boom in de kunstgeschiedenis

Kunstliefhebber Hans Wijergangs dook in de kunsthistorie en schreef een beknopt overzicht van 25 eeuwen beeltenissen van bomen, voornamelijk in de schilderkunst.

Verschillende culturen, godsdiensten en levensbeschouwingen, van de Grieken en Romeinen tot in de moderne tijd, zijn bepalend geweest voor de wijze waarop bomen worden afgebeeld.

110

Een boom is geen boom, maar de droom van een wortel

Etser Wim van der Meij maakt zeer gedetailleerde platen, waarin bomen de boventoon voeren. Op het eerste gezicht zijn de locaties zó uit de werkelijkheid overgenomen. Iemand die iets in de afbeelding herkent zal het echter opvallen dat dit voor slechts een deel van de ets geldt. Wim van der Meij voegt in zijn etsen mooie beelden samen tot één geheel in een soort fantasielandschap.

En verder in dit nummer

Kappen dwarsbomen	100
column: De boom die alles zag	107
Werken met het binnenste van bomen ..	108
Bomengezang	112
Stamgasten: Arend van Dam	115
Puzzel	119
BoomKunst	120
(Bomen)fotografie	124
Kort nieuws	127
Boeken	130
Agenda	131
Rijp & groen	132

116

Boom in de literatuur

Mieke Vis stelde jaren geleden het succesvolle boekje 'Dichter bij Bomen' voor de Bomenstichting samen. In dit themanummer gaat ze aan de hand van talrijke citaten in op de rol van bomen in de literatuur.

Oneindige inspiratiebron

De invloed van bomen op mensen is groot. Ze zijn een inspiratiebron voor veel kunstenaars, die bomen met penseel, kwast, etspen vastgelegd op papier, doek of koperplaat. Ook de gevoelige plaat, de fotografie, is een veel gebruikt medium. Anderen leven zich uit op het hout dat beschikbaar komt, wanneer een boom het leven geeft. Soms zijn de vormen van het hout, of is de herkomst al een bron van inspiratie en kan de houtbewerker daarop 'voortborduren'. Het komt ook voor dat bomen zelf het kunstobject zijn. Ze worden in een bepaald verband geplant of de groeiwijze wordt door mensenhanden in een vorm gedwongen. Je kan je afvragen - ook de redactie deed dit - of dit 'boompje pesten' wel toelaatbaar is met het oog op de doelstelling van de Bomenstichting. De meningen daarover zijn verdeeld, maar deze boomkunst hoort in dit themanummer zeker thuis. Uw redactie verzamelde een stel voorbeelden. In veel gevallen gaat het bij boomkunst om een vorm van knotten.

Wanneer we aan kunst over of van bomen denken

dan is er meer dan beeldende kunst alleen. In dit themanummer hebben we onderwerpen opgenomen waar u misschien niet zo direct aan denkt, zoals bomen in de literatuur en in de muziek. Wij doen geen enkele aanspraak op volledige Tenslotte moesten we ons aan het gebruikelijke aantal pagina's houden. Er is gekozen voor een stukje historie, maar daarnaast vonden we het zeer belangrijk, hedendaagse kunstenaars aan het woord te laten. Hier volgt een selectie uit de veelheid van aanbiedingen van mensen die wisten dat we met dit themanummer in voorbereiding waren.

Tot slot wil ik in dit laatste nummer van 1997 mijn dank uitspreken aan degenen die kritische of waarderende woorden aan de redactie dit jaar hebben gericht. Uw reacties zijn voor ons een leidraad voor het samenstellen van Bomennieuws. Ook in het nieuwe jaar zijn uw opmerkingen welkom.

Frank Moens, redactie

Kappen dwarsbomen

Kunstzinnige boom bedreigd

Edwin Koot

Er zijn in Nederland veel bomen die worden bedreigd door bouwplannen, maar er zijn er weinig die zoveel los maken als de volgende.

De boomjurist Bas Visser noemt 'm de "dikste boom van Nederland". Bomenschouw Luc Noordman, die tijdens zijn werk toch heel wat monumentale bomen ziet, spreekt van een unieke boom, die zijn gelijke in Nederland niet heeft. Het gaat om een "gewone" Canadese populier in de buurt van een industrieterrein in Arnhem. De populier staat langs een dijk aan de voet van een (voormalige) uiterwaard, alwaar de IJssel zich van de Rijn afsplitst. Wat deze boom zo bijzonder maakt is zijn kunstzinnige groeivorm. Zo'n 40 jaar geleden is de dikke boom namelijk omgewaaid. De liggende stam heeft wortel geschoten en over een lengte van zes meter hebben zich inmiddels vier opgaande stammen gevormd, met een omtrek

van 2,30 meter tot 3,50 meter.

Lange tijd is deze boom onopgemerkt gebleven. De boom ligt letterlijk en figuurlijk in een uithoek en natuurvorsers hebben er niet veel te zoeken, zo vlakbij een industrieterrein.

De boom kwam pas in beeld toen de gemeente Arnhem bedacht dat dit gebied, de Koningspley, uitstekend geschikt is voor zware industrie. Milieugroep Westervoort kwam achter de plannen van de gemeente en ontdekte bij een inspectie van het terrein deze bomen. De populier wordt geflankeerd door meer zware jongens. Zo staat er een aantal oude, voormalige knotwilgen van zo'n vier meter omtrek. Allemaal bomen die karakteristiek zijn voor de natuurlijke ontwikkelingen in uiterwaarden. Een bomenrij dus met een grote ecologische waarde.

Als de gemeente Arnhem een kapvergunning voor 55 bomen afgeeft ten behoeve van een ont-

In de buurt van de afsplitsing van de IJssel van de Rijn 'staat' deze enorme Canadese populier. De boom is circa 40 jaar geleden met een storm omgewaaid en heeft vervolgens de moed niet opgegeven. Nu staat er een heel bos op de liggende hoofdstam.

foto: Luc Deckers

sluitingsweg komt de milieugroep dan ook direct in actie.

Bij de rechtbank wordt een schorsingsverzoek ingediend. Tijdens de zitting erkent de gemeente dat bij het plannen van de ontsluitingsweg geen inventarisatie gemaakt is van de op het beoogde traject aanwezige bomen, alsmede de waarde van die bomen. Alternatieve trajecten zijn niet onderzocht, laat staan overwogen. De gemeente geeft ook toe dat het deels om zeer waardevolle bomen gaat. Daar komt nog bij dat hier slechts sprake is van een tijdelijke ontsluitingsweg. Indien het bedrijventerrein gerealiseerd zal worden, zal het huidige traject niet kunnen voldoen en moet een nieuwe ontsluitingsweg midden door het terrein worden aangelegd. Omdat de gemeente bovendien niet kan aantonen dat met het kappen van de bomen niet langer kan worden gewacht, stelt de president van de rechtbank de milieugroep in het gelijk en schorst de kapvergunning.

Inmiddels vindt koortsachtig overleg plaats tussen de gemeente en de milieugroep. De zware industrie is ondertussen ingeruild voor lichte, schone industrie, dus de gemeente zet al voorzichtige stapjes in de richting van een groenere invulling van de Koningspley. Concrete toezeggingen voor het behoud van de monumentale bomen zijn echter nog niet gedaan. Tot dat moment zullen de onderhandelingen ten behoeve van onder andere de populier, het "kunstwerk zonder mensenhand", doorgaan.

25 eiken verdelen Riethoven

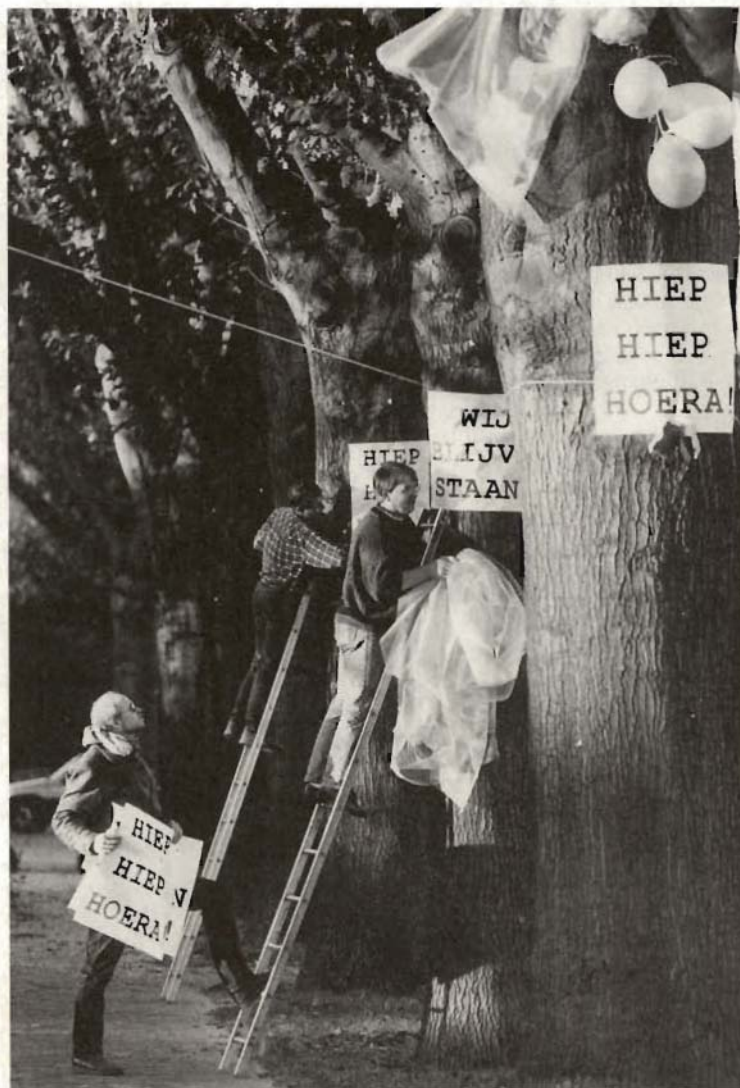
"Stammenrijd in Riethoven" is de intrigerende kop boven een paginagroot artikel in het Eindhovens Dagblad. Inzet van de stammenrijd is de mogelijke kap van 25 kolossale eiken aan de Schoolstraat te Riethoven. De inwoners van Riethoven zijn verdeeld en niet zo'n klein beetje ook. Dat de mogelijke kap leeft in het dorp blijkt wel op de informatieavond die de gemeente Bergeijk beleggt. Maar liefst 300 mensen geven gehoor aan de oproep naar deze avond te komen.

Wat hieraan vooraf ging was een herinrichtingsplan van de voormalige gemeente Riethoven. De bomen waren in eerste instantie opgenomen in de plannen. Enkele bewoners van de Schoolstraat kwamen hiertegen in het geweer, omdat ze last hebben van vallende blaadjes en omhoogkomende stoeptegels. De gemeente Riethoven concludeerde toen dat de bewoners unaniem voor kap waren. En plots was men ook niet meer zo zeker van de goede conditie waarin de bomen volgens een rapport zouden verkeren. In het definitieve plan kwamen de bomen daarom niet meer voor. Op de valreep nam de raad van Riethoven in de laatste raadsvergadering het

besluit de bomen te kappen. Er kwamen nog wel een paar bezwaren binnen tegen de plannen, maar die legde de gemeente naast zich neer.

Per 1 januari is de gemeente Riethoven gefuseerd en ze is nu onderdeel van de gemeente Bergeijk. Inmiddels is het legioen tegenstanders behoorlijk gegroeid. Zij vinden de grootschalige kap schande. Er is geen redelijk argument te vinden om deze 25 bomen uit een rijbeplanting van 90 bomen te verwijderen. Het is voorlopig gedaan met de rust in het dorp. Er worden op grote schaal handtekeningen verzameld voor het behoud van de bomen. De bomen in de Schoolstraat zijn al weken het gesprek van de dag. De gemeente Bergeijk zit met de erfenis van gemeente Riethoven in haar maag en stelt de kap uit.

De gemeente Bergeijk geeft op de informatieavond ten overstaan van de opgewonden menigte tekst en uitleg bij het besluit en het actiecomité legt de onzin daarvan uit. Bijna iedereen komt tot de conclusie dat het een onzinnig besluit is geweest, maar blijft de vraag of de gemeente terug wil en kan komen op een eenmaal genomen beslissing. Eind oktober valt de beslissing: twee zieke bomen worden weggehaald en nog twee om verkeerstechnische redenen. Op de andere bomen hangen de volgende dag pamfletten: "Hoera we mogen blijven staan!"

Na protesten van omwonenden en de Bomenstichting zag de gemeente Riethoven af van haar kapplannen en konden de gezonde eiken in Bergeijk (gem. Riethoven) blijven staan.

foto: Fotopersburo Van de Meulenhof

afb. 1
De Lariks,
Hercules Seghers
ets, 17e eeuw

De boom in de antieke kunst en mythologie

De westerse kunst heeft haar wortels in de antieke oudheid. De Grieken legden de basis voor de schilderkunst, beeldhouwkunst en architectuur zoals wij die kennen. Kenmerkend voor de kunst uit de antieke oudheid is de poging tot realistische uitbeelding, het streven naar harmonie en de nauwe samenhang tussen kunst en mythologie. De poëzie is van een zeer hoog artistiek gehalte en wordt door velen nog steeds gewaardeerd.

De oude Grieken kenden een grote waarde toe aan bomen. Niet alleen waren ze economisch van groot belang, ook speelden bomen in de religie, het volksgeloof en de dichtkunst een belangrijke rol. In de schilderkunst komen bomen op verschillende manieren aan bod. Een bekend voorbeeld is de voorstelling van een olijfoogst op een amfoor waarin waarschijnlijk de olijfolie werd bewaard. De olijfbomen zijn gestileerd weergegeven; ze zijn vereenvoudigd tot hun meest karakteristieke vorm. Onder de boom staan mannen die de olijven met stokken uit de boom slaan. Deze manier van oogsten is nog steeds in gebruik in het huidige Griekenland. Op Griekse wandschilderingen, die we slechts via latere Romeinse kopieën kennen, waren vaak *paradeisos*-voorstellingen te zien: een geïdealiseerde weergave van de natuur in bloei. Op de wanden van villa's zette de natuur zich in geschilderde vorm voort: bomen en struiken in volle wasdom symboliseerden de rijkdom van de bewoner en het verlangen naar een vruchtbaar leven. De schilderijen imiteer-

De boom in

Hans Wijgergangs & Nel Spies

Bomen spreken al sinds eeuwen tot de menselijk verbeelding. In bijna elke periode van de westerse kunstgeschiedenis treffen we dan ook afbeeldingen van bomen aan. Het is boeiend om de ontwikkeling van het onderwerp "bomen in de kunst" nader te beschouwen. Kunstenaars hebben om verschillende redenen bomen tot onderwerp gekozen van hun werk. Enerzijds heeft deze keuze te maken met de uiterlijke verschijningsvorm, anderzijds met de symbolische betekenis van bomen. Ontwikkelingen in de kunst en in het denken leidden vanzelfsprekend tot veranderingen in de weergave van het onderwerp.

In dit artikel willen we een schets geven van de geschiedenis van de boom in de kunst; een geschiedenis die een tijdspanne van zo'n 25 eeuwen omvat.

den zoveel mogelijk de werkelijke natuur; de bomen zijn weergegeven in naturalistische kleuren. Een prachtig voorbeeld zijn de wandschilderingen in "The House of the Orchard" te Pompeii (afb. 2).

De Romeinse dichter *Ovidius* heeft rond het begin van de jaartelling veel Griekse mythen opgetekend in zijn "Metamorfosen". Hij verhaalt in zijn verzen over gedaanteverwisselingen van mensen en goden. In zijn boek komen de geheime krachten van bomen of bossen herhaaldelijk aan de orde. Meermalen verandert er ook iemand in een boom, zoals in het prachtige verhaal van Apollo en Daphne. De god Apollo probeert de nimf Daphne, tegen haar zin in, te verleiden. Om aan de grijpgrage god te ontkomen, laat Daphne zich door haar vader in een laurierboom veranderen:

*Haar zachte borst wordt door een dunne laag schors omsloten,
haar armen groeien uit tot takken en haar haar tot loof,
haar voeten, eerst zo snel, zijn nu verstokt tot trage wortels,
haar hoofd wordt kruin. Haar gratie is het enige wat rest.*

Ovidius brengt in zijn *Metamorfosen* mensen en goden dicht bij bomen".

In de 4e eeuw n. Chr. krijgt het christendom offi-

de kunstgeschiedenis

cieel bestaansrecht in het Romeinse rijk. Hierdoor krijgt de kunst een nieuwe betekenis: ze komt in dienst te staan van het christelijk geloof en ontleent daaraan haar thema's. De antieke cultuur met haar bosniften, boomheiligdommen, boommythen en fraaie decoraties raakt geleidelijk in de vergetelheid.

De boom in de middeleeuwse kunst

De kunst in de middeleeuwen is grotendeels gebaseerd op de christelijke traditie. De bijbel, heiligenverhalen en apocriefen (dat zijn de inofficiële bijbelboeken) vormen de bron. Veel kunstvoorwerpen werden gemaakt in opdracht van de kerk en waren bedoeld als gebruiksvoorwerp, decoratie of illustratie van de Schrift. Kenmerkend zijn de vereenvoudigde vormen en de symbolische betekenis van de voorstellingen. Twee cruciale punten in het bijbelverhaal, de zondeval en de verlossing, blijken nauw samen te hangen met de paradijsboom. Deze boom - het is niet geheel duidelijk of dit dezelfde is als de boom der kennis van goed en kwaad¹⁾ - droeg de appel die Adam en Eva noodlottig werd. Het moment waarop Eva verleid wordt door de slang is een van de meest voorkomende scènes in de kunstgeschiedenis. Het eerste mensenpaar, de slang en de paradijsboom zijn de vaste ingrediënten van deze voorstelling. Het is misschien toevallig dat Malus zowel de familienaam van de appel is als het Latijnse woord voor kwaad.

Volgens de overlevering is het kruis van Christus gemaakt van het hout van dezelfde boom. Op deze manier symboliseert de paradijsboom zowel de dood als de wederopstanding. Talrijk zijn de uitbeeldingen van beide gebeurtenissen in de kunst van de 5e tot en met de 12e eeuw, zowel in verluchte manuscripten als op mozaïeken in kerken. Het kruis van Christus werd vaak voorgesteld als een boom waarin een schedel geplaatst was in de kruin als teken van de dood. Dit boomkruis symboliseerde eveneens de verlossing van de mens door het offer van Christus.

In de bijbel zijn ook passages aanwijsbaar waarin bomen naar voren komen als bezitters van wijsheid of als orakel. In de kunst is daar echter weinig van terug te vinden.

In de middeleeuwse kunst komen bomen wel vaak voor als attribuut van een bepaalde heilige. Verscheidene martelaren vonden, vastgebonden aan een boom, hun dood, bijvoorbeeld de heilige Sebastiaan. Een mozaïek in Ravenna toont een processie van heiligen temidden van palmbomen ten teken van hun aankomst in het paradijs. De heilige Bonifatius wordt meestal afgebeeld met een bijl of met zijn voet rustend op een omgehakte eik. Hiermee verwijst men naar het vellen van de Donar-eik in Geismar in 723. Veel heilige bomen van Germaanse stammen zijn geveld tijdens de kerstening; als relict van een heidense cultuur konden ze in de ogen van christenen geen goed doen. De betekenis van de eik als heilige beschermboom onder de Germanen werd door de christenen overgedragen op de figuur van Maria. Veel plaatsnamen in Duitsland herinneren

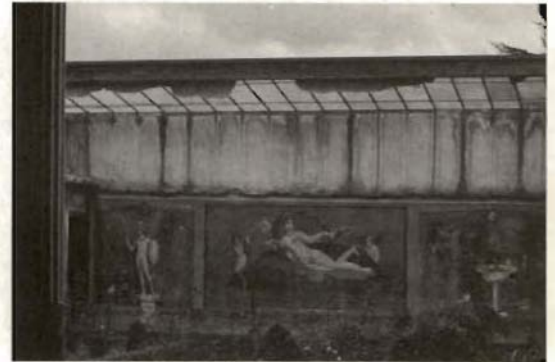
nog aan deze verbinding.

De boom is in de middeleeuwse kunst grotendeels in het christelijke programma opgenomen en heeft meestal een symbolische betekenis.

Dankzij zijn rijkdom aan associatie-mogelijkheden en symboliek bleek dit gemakkelijk te kunnen. Zelfs in de gotische kathedralen zijn bomen te vinden: de zuilen die uitwaaiëren in de gewelven lijken op versteende bomen. Vooral in de Engelse kathedralen uit de late gotiek valt deze gelijkenis op. Gloucester Cathedral is hiervan een mooi voorbeeld.

De boom in de kunst van de renaissance en barok

De kunst ondergaat in de renaissance, de periode tussen 1400 en 1500 die een einde maakt aan de middeleeuwen, een aantal belangrijke veranderingen. In de kunst wordt de uitbeelding van de zichtbare werkelijkheid het streven. De wetenschap, de ontdekking van het lijnperspectief en de bestudering van de natuur staan de kunst hierin bij. In de barokperiode (±1650-1800) worden de verworvenheden uitgebouwd en ontstaat er

afb.2
Wandschildering in 'The House of the Orchard' in Pompeii

onder:
afb. 3
Kale bomen aan het water,
Willem Buytewech,
17e eeuw

een zeer realistische kunst van hoge kwaliteit. Kunstenaars gaan bomen vanaf deze periode steeds meer zien als een natuurschepsel. Ze houden zich meer en meer bezig met de weergave van de natuur zoals die zich aan ons voordeet. De Duitse kunstenaar *Albrecht Dürer* was een van de eerste kunstenaars die bomen nauwkeurig bestudeerde en weergaf als boom-op-zich. Hij tekende naar nauwkeurige observatie een vrijstaande boom op een bastion. In deze tekening is

afb. 4
De Boom,
Jan Lievens
houtsnede,
17e eeuw

rechts:
afb. 5
Boomstammen,
Vincent van Gogh,
olieverf op doek
1890

weergegeven in hun landschappen. In de prentkunst van de Noordelijke Nederlanden neemt de boom als centraal motief of als het

meest opvallende object een belangrijke plaats in. In talrijke landschappen domineren bomen het beeld. Niet alleen waren bomen belangrijk als compositie-element om het beeldvlak te verdelen, ook droegen ze met hun verschijning bij aan de sfeer van het landschap. Veel bijbelse verhalen die in de kunst aan bod kwamen, speelden zich af tegen het decor van boomgroepen of boslandschappen. De oud-testamentische taferelen werden gekenmerkt door een woest (bos) landschap, de nieuw-testamentische scènes waren meestal gesitueerd in een gecultiveerder landschap. In het 17e eeuwse Holland bereikt de landschapen boomschilderkunst haar voorlopige hoogtepunt. In de schilderijen van *Rembrandt* en *Ruysdael* krijgen bomen soms een dramatische uitstraling. Het lijkt of bomen begiftigd zijn met menselijke emoties. Een blik op Rembrandts prent "De drie bomen" of Ruysdaels "Het Joodse kerkhof" verduidelijkt dit. Als beschouwer voel je sympathie voor de bomen die hulpeloos in een dreigende sfeer zijn geplaatst. Beide kunstenaars brengen bomen dicht bij de menselijke emoties. In Frankrijk was in de 17e eeuw de kunstenaar *Claude Lorrain* actief; hij verwierf vooral bekendheid met zijn geïdealiseerde, antieke landschappen. In latere eeuwen werd hij door sommigen van zijn kunstbroeders beschouwd als een der grootste landschapschilders. Zij roemden de

geen sprake van literaire verwijzing of symboliek; de boom is herkenbaar weergegeven als natuurfenomeen. Een mooi voorbeeld van de aandacht die een kunstenaar kon wijden aan de weergave van een alleenstaande boom is ook de "grote boom" van de Nederlandse kunstenaar Hercules Seghers. In de Venetiaanse kunst van de renaissance beleeft de boom als sfeerdrager een voorlopig hoogtepunt. Op zeer sfeervolle, realistische en natuurlijke wijze hebben kunstenaars als *Titiaan* en *Giorgione* bomen

manier waarop hij bomen weergaf op zijn schilderijen: zijn bomen zijn heel natuurgetrouw geschilderd, maar tegelijk bezitten ze ook een grote poëtische uitstraling. De al eerder genoemde kunstenaar *Hercules Seghers* heeft in zijn grafiek een zeer persoonlijke en originele manier van werken gecreëerd. Een prent als "De lariks" (afb. 1) valt op door de bijzondere wijze waarop de boom is weergegeven; in zijn prachtige eenzaamheid roept de boom bewondering en melancholie op. Niet in de laatste plaats wordt dit effect bereikt door de experimentele werkwijze van deze te weinig bekende meester van de grafiek. Het werk doet sterk denken aan Japanse prenten, die gekenmerkt worden door hun sierlijkheid en vlakke weergave.

Vele andere Nederlandse kunstenaars uit deze periode hebben hun aandeel geleverd in de bloei van de bomenkunst. De bomen op de prenten van *Willem Buytewech* vallen op door hun spagheti-achtige uiterlijk en hun vreemde proporties (afb. 3). *Jan Lievens*, tijdgenoot en vriend van Rembrandt, heeft in een houtsnede een boom juist op zeer grafische manier weergegeven. De houtsnede was in de 17e eeuw inmiddels een ouderwets medium geworden, maar de levendige wijze waarop Lievens zijn bomen heeft weergegeven toont aan dat deze techniek kon leiden tot bijzondere resultaten (afb. 4).

Een van de hoogtepunten op het gebied van sculptuur uit deze periode is het beeld "Apollo en Daphne" van de Italiaanse beeldhouwer *Bernini*. Hij heeft zijn inspiratie gezocht in Ovidius' *Metamorfosen*. Dit dynamisch beeld geeft het moment weer dat ik hierboven heb aangehaald: de nimf Daphne verandert in een boom. Het is een van de weinige voorbeelden uit de sculptuur waarin bomen een prominente rol spelen. Het thema - en de keuze van het moment - geeft Bernini de mogelijkheid om complexe draaiingen aan te brengen in de beide mythologische figuren.

In de 18e eeuw staat de kunst voornamelijk in het teken van elegantie en lieflijkheid. De door gracieuze bomen gedomineerde landschappen van de Franse kunstenaar *Antoine Watteau* ademen een idyllische sfeer. Zijn bomen zijn wollig, maar met veel gevoel voor kleur en bevalligheid, geschilderd. Bomen spelen in de 18e eeuwse schilderkunst voornamelijk een rol als idyllisch decor, als onderdeel van de natuur die voor de rijken een vlucht betekent uit de werkelijkheid.

Vanaf de 15e eeuw wordt de afbeelding van bomen dus steeds meer natuurgetrouw. De boom als symbool maakt voorzichtig plaats voor de boom als natuurfenomeen. In de schilderijen van *Rembrandt* en *Ruysdael* zien we een toenemende "vermenselijking" van bomen.

De boom in de kunst van de moderne tijd

Het begin van de 19e eeuw markeert het punt waarop de moderne kunst haar intrede doet. "Modern" betekent hier eigenlijk dat de betekenissen en de vorm van het kunstwerk niet meer vast liggen. De kunstenaar neemt de vrijheid om de eigen visie op de werkelijkheid weer te geven.

In geen enkele andere periode in de kunstgeschiedenis neemt de boom zo'n opvallende plaats in als in de moderne tijd. Veel kunstenaars kennen aan het thema een persoonlijke symbolische waarde toe. Voor de Duitser *Caspar David*

Friedrich hangt de verschijning van bomen in zijn werk samen met het lot van de mens. Wanneer hij een jaargetijdencyclus schildert, waarop bomen voorkomen in de verschillende seizoenen, doelt hij tevens op de gang van het menselijk leven dat aan hetzelfde proces van opbloeien en verval onderhevig is. De bomen in zijn werk fungeren als plaatsvervangers van mensen. Naaldbomen daarentegen verwijzen in zijn oeuvre naar het altijd-groene christendom of komen voort uit zijn nationalistisch sentiment. Naaldbomen zijn typisch voor Noord-Europa en horen bij het romantische gevoel een Duitser te zijn. De ontdekking van de eigen nationale geschiedenis en cultuur leidde tot nationalistische trekken in de kunst aan het begin van de 19e eeuw; ook bomen konden op deze manier een nieuwe symbolische betekenis krijgen.

De Engelsman *John Constable* wilde in zijn schilderijen door middel van wetenschappelijke observatie Gods schepping onderzoeken en weergeven. Zijn minutieus uitgewerkte schilderij van een eikenstam, door hem een van zijn "modellen" genoemd, is een individueel portret van een boom. De landschappen met bomen die hij schilderde, vormen een van de hoogtepunten in de realistische kunst; het lijken geschilderde natuurfoto's.

Aan het eind van de negentiende eeuw ontstaat het expressionisme. In tegenstelling tot de stromingen die eraan voorafgaan, richt deze stroming zich niet tot de zichtbare wereld. Kunstenaars gaan de werkelijkheid verbeelden zoals ze die ervaren; ze richten zich naar de binnenwereld". De bekendste expressionist is *Vincent van Gogh*; ook als bomenschilder is hij een van de opvallendste kunstvernieuwers. Hij vereenzelfigde zich zodanig met bomen dat hij ze bijna zag als menselijke wezens. De cypressen in zijn Franse landschappen lijken op donkergroene vlammen; ze gloeien van emotie. Door zijn melancholisch temperament voelde hij zich bijzonder aangetrokken tot knoestige bomen met verwrongen wortels en grillige takken. De manier waarop hij bomen tekende of schilderde heeft dus minder te maken met de weergave van de zichtbare realiteit, maar was een vorm van handschrift voor hem geworden om zich in uit te drukken. Het schilderij "Boomstammen" (afb. 5) verraadt door de heftige penseelstreken het handschrift van Van Gogh en daarmee diens bochtige ziel. Het onderwerp - een deel van de stam van een aantal bomen - sluit aan bij dat van Constable. De uitwerking ervan is echter totaal verschillend.

Een minder bekende, maar daarom niet minder interessante, kunstenaar die zich toegelegd heeft op de verbeelding van bomen is *Jacoba van Heemskerck*. Deze kunstenaar, die geïnspireerd was door de antroposofie, gaf bomen weer in expressieve vormen en felle kleuren. Voor haar was de natuur een afspiegeling van een hogere werkelijkheid. De bomen op haar schilderij "Landschap met bomen en bergen" (afb. 6) zijn expressief geschilderd in brede, vloeiende lijnen. Ze lijken een verbinding te vormen tussen de aarde en de hemel.

In de 19e en 20e eeuw heeft een behoorlijk aantal kunstenaars zich in meer of mindere mate bezig gehouden met de weergave van bomen. Ik noem als opvallendste voorbeelden: *Courbet*, *Klimt*, *Mondriaan*, *Klee* en *Soutine*. De belangstelling voor bomen hebben ze gemeen, de uitbeelding ervan is per individu verschillend. Het zou te ver voeren (we hebben al zoveel buiten beschouwing moeten laten) om het bomenwerk

van deze kunstenaars hier te bespreken; wellicht komt u werk van hen in het museum of via reproducties tegen.

afb. 6
Landschap met bomen en bergen.
Jacoba van Heemskerck,
olieverf op doek,
begin 20e eeuw

Ter afsluiting

Vijftiendertig eeuwen westerse kunst laten een breed scala van mogelijkheden zien om vorm en betekenis te geven aan bomen. In bijna alle gevallen gaat het om uitbeelding op het platte vlak: schilderijen, mozaïeken, prenten en tekeningen. Er zijn mij weinig bronzen of marmeren beelden bekend die een boom weergeven. Mogelijk ligt hier een uitdaging voor de hedendaagse kunstenaar.

Tot slot wil ik nog een kunstenaar voor het voetlicht brengen die in zijn werk een belangrijke plaats inruimt voor bomen. In dit geval betreft het werkelijke bomen. De Weense kunstenaar, milieu-activist en architectuur-dokter *Friedrich Hundertwasser* (geb. 1928) verwerkt in zijn schilderijen en architectuurplannen veel bomen. Hij heeft het begrip "boomhuurder" geïntroduceerd als poging om mens en natuur dichter bij elkaar te brengen. De bekende Amerikaanse architect Frank Lloyd Wright had vóór de Tweede Wereld Oorlog het voorbeeld gegeven: hij hield in een ontwerp voor een woonhuis rekening met een boom die op de bouwplek stond. In het dak van het huis heeft Wright een uitsparing gemaakt waardoor de boom gewoon kon blijven staan. Volgens Hundertwasser zou iedere woning een boom als huurder moeten hebben; de boom betaalt zijn huur in de vorm van schoonheid en frisse lucht. De boom kan op het dak groeien of op een speciaal daartoe ontworpen terras (afb. 7). Zelf zegt hij hierover:

"Vrije natuur moet overal groeien waar sneeuw en regen vallen, waar in de winter alles wit is, moet in de zomer alles groen zijn. Wat horizontaal onder de vrije hemel ligt, is van de natuur. Wegen en daken moeten beplant worden. Je moet in de stad weer boslucht kunnen ademen. De verhouding mens-boom moet religieuze proporties aannemen."

Het motto "dichter bij bomen" blijkt in de kunst nog steeds actueel te zijn!

afb. 7
Model voor terrastuin,
Friedrich Hundertwasser,
1974-1975

Literatuur:
Tent. cat., Der Baum: Symbol und Schicksal der Menschen, Karlsruhe, Badischen Landesbibliothek 1984
C.S. Ackley, Printmaking in the Age of Rembrandt, Boston Museum of Fine Arts 1981
M. d'Hanema-Scheltema, Ovidius Metamorfosen, Amsterdam 1993

Afdeling boomverzorging

- snoeien van bomen d.m.v. klimtechnieken en met inzet van 2 eigen hoogwerkers.
- standplaatsverbeteringen d.m.v. aanbrengen bomenzand en beluchtingen/bemestingen onder hoge druk.
- onderzoek en rapportages
- leveranties bomenzand
- boomverplantingen met newmanframe

**VAN HELVOIRT
GROENPROJECTEN BV**

• oosterwijksebaan 8A • 5056 RD berkel-enschot • tel.:013- 540 82 00 • fax: 013 - 5408201

Een mooi stukje natuur dicht bij huis?
Wij zorgen ervoor

W.P. Groen

Boom- en landschapsverzorging

ontwerp, aanleg en onderhoud van:

- Natuurtuinen
- Boerenerven
- Bedrijfsterreinen
- Landschapsbeplanting
- Levering van leibomen, oude fruitrassen, vormbomen
- Laanbomen en parkbomen

Ook voor snoeien, verzorgen, kappen en verplanten van bomen

Tel. 0314-360920 Fax 0314-360688

BOMENDIENST

Mr B.M. Visser

*Juridisch Raadgever
Natuur, Bos en Landschap*

*Hessepas 23, 6931 HK Westervoort
telefoon en fax: 08303 - 11062*

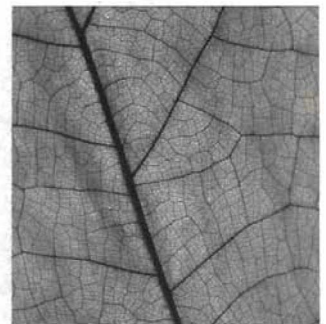
- Strategisch boombeheer
- Boomverzorging
- Verplanten van grote bomen (Optimal/Newman)
- Leveren van grote bomen
- Onderzoek groeiplaats en stabiliteit (VTA)
- Groeiplaatsverbetering
- Specialistische bestrijding iepziekte met Dutch Trig®
- Specialistische plaagbestrijding van luizen en rupsen
- Boomtaxaties

ARCADIS

HEIDEMIJ REALISATIE

ARCADIS Heidemij Realisatie
Bomendienst
Marwijnse 80,
Postbus 177, 7300 AD Apeldoorn
Telefoon 055 599 9444
Telefax 055 533 8844

nummer één in duurzaam kastanjarahout!
uitsluitend ontschorst paalhout van gecontroleerde kwaliteit

VAN VLIET-LEERSUM

TELEFOON: (0343) 454400 FAX: (0343) 452004 MAARSENBERGSEWEG 53, 3956 KV LEERSUM

Kastanje Rasterpalen, Kastanje Antimaaischadepaaltjes, Kastanje Boompalen, Origineel Engels Kastanje Hekwerk, Kastanje Antiparkeerpaal

BEL OF FAX VOOR EEN BEZOEK VAN ONZE VERTEGENWOORDIGER MET PROEFMODELLEN

De boom die alles zag

In Nederlands bekendste buitenwijk staat een boom. Het is een gewone *Populus canescens* 'Witte van Haamstede'. Hij staat tussen de flats Groeneveen en Kruitberg in de Bijlmermeer. Die populier is niet zo'n sterke groeier. Hij wordt veel gebruikt in landschappelijke beplantingen. Het is een gekloonde soort, dus niks bijzonders. Totdat op zondagavond 4 oktober 1992 om zes minuten over half zeven een El Al Boeing 747 in de buurt van zijn stam neerstortte en beide flats in een vlammenzee veranderde.

Ter gedachtenis van een historisch moment of een ramp wordt wel vaker een monument opgericht. Een kunstenaar krijgt dan de opdracht er iets moois van te maken. Ik heb bij geen enkel monument een persoonlijke herinnering ter nagedachtenis. Zelfs geen grafsteen van een dierbare. Dat verdriet is mij tot nu toe bespaard gebleven. Toch heb ik regelmatig monumenten bezocht. Sommige kunstwerken deden mij niets. Een enkele keer ontroerde een monument mij, omdat de maker er in slaagde de essentie van de emotie te raken.

De vlieg-ramp in de Bijlmer gebeurde vijf jaar geleden. Ter herinnering aan die dramatische gebeurtenis zou ook daar een monument komen. Een kunstwerk wat de gevoelens van de nabestaanden moest weergeven. Doch de nabestaanden hadden zelf al een monument gekozen. Een boom die de vuurzee had overleefd. Rond die boom waren na de ramp bloemen gelegd om de dierbaren te eren. Bij die boom lagen briefjes met een laatste groet, een sobere gedachte, een kreet van wanhoop, liefde of verbijstering. Die populier was een gewone boom en stond er toevallig. Nu is het een monument: 'De boom die alles zag'.

Bij dat monument van eenvoud kreeg ik een brok in mijn keel. Er was nauwelijks een kunstenaar aan te pas gekomen. Die boom werd een monument van onze veelkleurige medelanders. Rondom de boom liggen tegels met scherven van herinneringen. De eenvoudige teksten bij de boom zijn niet de afgewogen woorden van een dichter. Het is een bloemlezing van de zinnen op de briefjes die na de ramp bij de boom waren gelegd. Ik las ze beschroomd, die intiemste gedachten van de overlevenden. Ik las wat zij deden op die avond. Ik las wat zij zagen. Ik las wat zij voelden. Ik las hun herinnering.

'was naar de avonds-super om brood te kopen en rende naar buiten' 'het vliegtuig kwam recht op mij af, maar het was mijn tijd nog niet'

'daar was een zwarte wolk met sterren erin' 'stond voor het raam en zie mensen als fakkels rondlopen'

'in mijn tegel zit een blauwe tranenrij' 'mijn nicht zou eigenlijk verkering met hem hebben gehad'

'een tegel voor jou met een voetbal waar je gek op was'

'vlag van Aruba; ster van 4 windstreken, iedereen van de hele wereld in de Bijlmer'

'blauw serviesgoed van mensen die aan tafel zaten te eten'

'veel stukjes spiegel zie je je eigen gezicht helemaal misvormd en gebroken'

'heb ik de kleuren van Afrika gekozen' 'zag ik haar een week voor de ramp nog spelen'

'een zonetje erbij die voor eeuwig mag blijven scheinen'

'ik heb een tegel gemaakt omdat me vriendje is doodgegaan'

'zijn naam is nergens zichtbaar'

'tegel met een asbak erin omdat we zo vreselijk veel rookten samen'

'heb een groot oog van verdriet gemaakt'

'toen het nacht was kwam de maan'

'in die tegel zit een vriend van mij en ik zal hem nooit vergeten'

'ik heb nog zoveel te vertellen'

Ik heb alles gelezen. Fragmenten van gevoelens, afkomstig van een verregend stukje papier. Zelfs de schrijffouten zijn gebleven.

Flarden van zinnen. Achter elke zin zit verdriet. Een tragisch verhaal. Verhalen ter gedachtenis, gebundeld tot een monument rondom 'de boom die alles zag'. De boom van de overlevenden. Hun boom waar iedereen vanaf moet blijven.

Roelie de Weerd

COLOMNA

Bomen vertellen hun eigen verhaal in boekvorm

Werken met het binne

Christine Langerhorst

Boekvorm gemaakt van
hout van een bonte esdoorn
(28 cm hoog)

Van 'Hart voor hout' naar 'Centre Educative'
Sinds ik 38 jaar geleden verlekkerd stond te kijken naar een etalage waarin prachtige houtsoorten tot kunstzinnige producten waren verwerkt en ik, het winkeltje binnenstappend mijn toekomstige leermeester Henk van Trierum smeekte om dit vak te mogen leren, voel ik me vaak een begenadigd mens. Begenadigd omdat, na drie keer terugkomen en volhardend aandringen ik inderdaad bij deze oude meesterdraaier in de leer mocht komen en nadat ik, ook nog een beeld-

houwopleiding te hebben gevolgd, langzaam, als een boom in dit vak mocht groeien. In 1962 begon ik voor mezelf in Laren (NH) en ontdekte ik hoe wonderbaarlijk mooi het inwendige van oude, vaak zieke, Europese bomen is. Behalve met eikenhout had ik tijdens mijn opleiding tot meesterdraaier alleen maar met tropisch hardhout gewerkt. De behoefte om met hout meer te kunnen doen dan alleen maar draaien was groot. Daaruit volgde de avondopleiding beeldhouwen aan de Gooise Academie. In 1964 vestigde ik me in een werkelder aan de Oudegracht in

Utrecht. Na diverse locaties besloten mijn echtgenoot en ik galerie Hart voor Hout te beginnen aan de Wittevrouwestraat. Mijn droom, een specifieke houtgalerie te realiseren met werk van vele goede houtkunstenaars, werd daar verwezenlijkt. Helaas moesten we na twaalf jaar de galerie opgeven. Veel mensen bestudeerden bij ons al die verschillende houtsoorten en bewonderden de producten daarvan. Velen zaten soms urenlang gewoon maar te genieten. Er werd helaas te weinig verkocht om de galerie draaiende te houden, laat staan ervan te kunnen leven. "Het spijt me 'genieters,' maar we werden niet gesubsidieerd en alleen dankzij enkele particulieren die ons werk steunden en sponsorden konden we het zo lang volhouden ..." Over niet al te lange tijd vertrekken we naar Zuid-Frankrijk. In 1999 zal ik in Zuid-Frankrijk een cursuscentrum starten waar de Boom en zijn Binnenste centraal staat. Dicht bij de Pyreneeën in de sfeer van een rijk spiritueel

verleden zal er met respect gewerkt worden aan delen van deze wonderbaarlijke organismen die men Bomen noemt. Hart voor Hout is verleden tijd. Er zal een nieuwe naam ontstaan, zoiets als 'het binnenste buiten' of 'werken met de kern'. Voorlopig heet het "Centre Educative". Naast oude prachtige bomen die er al staan, gaan we een paar duizend nieuwe bomen planten.

Houten boeken

Een deel van mijn huidige werk bestaat uit het maken van houten boeken. Vaak gebeurt dit in opdracht. Uit hout afkomstig van omgezaagde of omgewaaide bomen. Ik laat ze hun eigen verhaal vertellen in boekvorm(en). Boek en bladzijden zijn en blijven uit één stuk. Ik zaag eerst de boekvorm in zijn totaliteit uit de stam en later maak ik daarin de bladzijden (zo dun mogelijk), waarna door snijden en schuren het boek afgewerkt wordt en zijn definitieve vorm krijgt. Elke handeling vereist veel zorg en aandacht, omdat ik naast een verantwoorde vormgeving vooral de boom wil laten spreken, ofwel hetgeen hij te vertellen heeft wil behouden en laten zien. Hoe ik de geschiedenis van de boom verbeeld kan ik het beste illustreren aan de hand van enkele voorbeelden.

De witte abeel van het Griftpark

In het Griftpark te Utrecht, vlakbij een reusachtige berg steenkool van de Gasfabriek, stond een witte abeel. Toen men het park ging saneren rooide men vrijwel alle bomen. Van deze prachtige oude abeel met zijn witte scheef gegroeide stam, waarlangs kinderen en dieren gemakkelijk omhoog konden klimmen, kon ik wat stukken reddend. Hij was inwendig zo aangetast dat het moeite kostte, stukken te vinden om er nog enkele boeken van te maken. In één van de boeken heb ik in algemene zin getracht het lot van door verouwing gestorven bomen te verwoorden, hun onschuld, hun levensvreugde.

Lied van de Witte Abeel.

*Zij die mij deden sterven
Weten 't niet
Zij zijn al dood
Of vegeteren nog
Van hun zo dwaas
Verdiende geld.*

*Mijn zilverwitte blaad'ren
Dansten in de wind
Toen zij hun giftig afval
Stortten, dat langzaam
Door mijn wortels
Binnendrong.*

*Tot op de laatste dag
Dat ik mocht staan
Dansten in de wind
Mijn bladeren*

nste van bomen

"Opdracht is opdracht ..."

In hetzelfde park stond ook een sprookjesachtige holle appelboom. Hij was zo dik dat je in zijn holte kon staan. Alleen de cambiumlaag leefde nog onder de bast, en toch was hij nog zo vol levenskracht. Toen hij begin oktober werd omgezaagd hing hij nog vol met vrolijke rode appeltjes. Ik kon mijn tranen niet bedwingen toen ik zag dat ze hem in deze staat zomaar geveld hadden. Wie kan dat? Hoe is dat mogelijk? Ja "Opdracht is opdracht ...". Van de paar stukken die ik op mijn fiets mee kon slepen, heb ik sprookjesboeken gemaakt.

Een oude Catalpa (trompetboom) uit de Utrechtse Hortus Botanicus aan de Nieuwegracht was ± 10 jaar geleden omgewaaid. Hij was hol. Door inwerking van vocht was hij op sommige plaatsen tot aan zijn bast weggerot. In een groot boek (± 34 cm hoog) zie je een stuk van dit gebeuren.

In mijn atelier staan nog delen van Taxusbomen en van een door schimmels aangetaste beuk die geroid werden terwille van de autoweg door Amelisweerd. Ook daar zijn o.a. boeken uit ontstaan waarin de schimmeltekeningen, ook wel slaap genoemd in de beuk een eigen verhaal neerzetten. Momenteel ben ik met wandcollages bezig waarin deze schimmelbeuk een belangrijke rol speelt.

De Ginkgo van Goethe

Van vrijwel elke oude boom die ik in bezit krijg, is de geschiedenis voor mij belangrijk. Zo werk ik nu bijvoorbeeld met een Ginkgo biloba die als stekje uit Goethes tuin te Weimar was gehaald door de grootvader van Menno ter Braak, wonende te Eibergen. Menno was een bekend schrijver die tegen de Duitsers ageerde en in 1940 zelfmoord pleegde. De vader van Menno was arts in Eibergen en Menno heeft zeker vele malen onder deze boom gespeeld en zijn mooie bladvorm

bewonderd. In 1994, op de dag dat de gemeenteraad van Eibergen besloot om in het gemeentehuis een overzichtstentoonstelling van Menno ter Braak's leven en werk te organiseren, werd deze Ginkgo door de bliksem getroffen. Op een wonderlijke manier kwam hij bij mij en kreeg ik de opdracht er iets voor deze tentoonstelling van te maken. Dit werd een boek en hoe kan het anders, een monumentaal Ei voor Eibergen. Later maakte ik nog een boek van deze boom met het prachtige gedicht van Goethe over de Ginkgo erin gebrand.

*Ginkgo biloba **

*Dieses Baums Blatt, der von Osten
Meinem Garten anvertraut,
Gibt geheimen Sinn zu kosten,
Wie den Wissenden erbaut.*

*Ist Ein lebendig Wesen,
Das sich in sich selbst getrennt?
Sind es zwei, die sich erlesen,
Dass man sie als Eines kennt?*

*Solche Frage zu erwidern
Fand ich wohl den rechten Sinn
Fühlst du nicht an meinen Liedern,
Dass ich eins und doppelt bin?*

Goethe

Tot slot misschien een echt boek

Van opgegraven, duizenden jaren oude eiken maak ik ook boeken. Dit is helaas bijna niet mogelijk, omdat de bij het drogen ontstane droog-scheurtjes de zeer dun gezaagde 'bladzijden' uit elkaar doen vallen.

Er zijn uiteraard nog veel wonderlijke verhalen te vertellen over bomen afkomstig van particuliere tuinen, landgoederen etc. Als ik te oud ben om dit werk voort te zetten ga ik er misschien een gewoon boek over schrijven.

boven:
Twee boeken van beuken-
hout (ca. 24 cm) met
schimmeltekening (slaap)
afkomstig van een boom
die moest verdwijnen voor
de aanleg van de A27 door
Amelisweerd.

boven:
Het gedicht van Goethe in
ginkgohout gebrand.

*) In het gedicht over de
Ginkgo schreef Goethe de
naam zonder 'k'.

links:
Grafsteen met graftekst in
eikenboek gebrand.

Christine Langerhorst is te bereiken in haar atelier aan de Oudegracht in Utrecht, telefoon 030-2367986.

Zondags kan men haar met haar producten vinden op het Amsterdamse Spui (een kwalitatief zeer goede kunstmarkt tussen 10.00 en 18.00 uur) vanwaar mijn werk over de hele wereld zijn weg vindt.

De maten van de boeken variëren van 10 cm hoog tot - de hoogste tot nu toe - 38 cm. De prijzen variëren van het kleinste f 75,- tot f 4000,- voor het grootste.

'Een boom is geen boom, maar de droom van een wortel'

Wim van der Meij

*uitspraak van de
IJslandse kunstenaar
Sigurdur Gudmundsson

Het onderwerp van (bijna) al mijn etsen is het Nederlandse landschap. In dat landschap zijn bomen onmisbaar, en niet alleen vanwege hun vermogen om zuurstof te fabriceren. Een landschap zonder bomen is onherbergzaam, en in onze streken zelfs ondenkbaar. De fascinerende verscheidenheid van het Nederlandse landschap uit zich in de soorten bomen die er groeien. In de bollenstreek, waar ik mijn jeugd doorbracht, zijn vooral populieren, wilgen en elzen te zien die karakteristiek zijn voor het waterrijke westen. Na jaren in de polder van Zuid-Holland gewoond te hebben, verhuisde ik in de jaren tachtig naar Zutphen. Van daaruit heb ik de Achterhoek en de Veluwe leren kennen. De Achterhoek is ten dele pas zo'n 100 jaar geleden ontgonnen; de landeigenaren hebben veel bossen en houtsingels laten staan om te kunnen blijven jagen. Het is dus mede aan de jacht te danken dat de Achterhoek zo'n afwisselend en pittoresk karakter heeft; de meest karakteristieke bomen zijn eiken en olmen. Ik ben het meest gecharmeerd van de smalle strook tussen deze twee streken: de IJssel met zijn uiterwaarden. De bomen en bosschages zijn kenmerkend voor het specifieke, niet-permanente karakter: één of meer keren per jaar wordt alles overstroomd door het wassende water. Wilgen, populieren en meidoorns gedijen hier, spiegelen zich 's winters in het overvloedige en hoogst zelden dichtvriese IJsselwater. Een ander aspect van de bomen in het oosten van Nederland is hun ouderdom. Het is een intrigerend idee dat er majestueuze eiken langs de wegen staan die het Franse leger in de tijd van Napoleon voorbij hebben zien marcheren.

Tijdens fiets- en wandeltochten heb ik altijd een schetsboekje of een fototoestel bij de hand; op deze wijze verzamel ik 'gegevens' voor mijn etsen. Dat kan van alles en nog wat zijn: de schaduw van het lommer op een zonovergoten zand-

*Uiterwaard,
ets,
12 x 50 cm; 1990
De IJssel en z'n uiterwaar-
den, op de achtergrond de
ruïne van kasteel
Nijenbeek.*

De etser

Wim van der Meij (1949) is geboren en opgegroeid in de Bollenstreek.

In 1977 begon hij onder leiding van Reyck den Held te etsen bij Expressie 70 in Alphen a/d Rijn. Later volgde hij cursussen bij Gerard Lutz en Wim Bettenhausen aan de Vrije Academie in Den Haag.

Om zich verder te ontwikkelen doorliep hij de avondcursus aan de Koninklijke Academie in Den Haag, waar hij in 1983 eindexamen deed. Sinds januari 1986 is hij als zelfstandig etser werkzaam, eerst in Alphen a/d Rijn, en vanaf eind 1988 in Zutphen.

In het gevarieerde landschap van Nederland met zijn polders, steden, rivieren, bomen en schepen doet Wim van der Meij zijn inspiratie op. Zijn etsen zijn tot in de kleinste details uitgewerkt en geven door compositie en standpunt een interessant beeld van de geportretteerde landschappen.

Hij is lid van de Haagse Kunstkring en de Voorschoter kunstkring en heeft vele malen geëxposeerd, in o.a. Den Haag, Amsterdam, Haarlem, Alkmaar, Devènter (Grafiekbeurs '89), Alphen a/d Rijn, Vlaardingen e.a. Hij kreeg opdrachten uit het bedrijfsleven van o.a. A.E.G. Nederland en de Hoogovens. Voorts is zijn werk aanwezig bij diverse kunstuitlenen en neemt hij deel aan belangrijke kunstmarkten.

Wim van der Meij,
Oudewand 43, 7201 LK Zutphen

'Een boom is geen boom maar de droom van de wortel', ets, 16 x 29 cm; 1995. Deze uitspraak van de IJslandse kunstenaar Sigurdur Gudmundsson in een interview trof mij en naar aanleiding daarvan heb ik deze ets gemaakt van een beuk met blootgewaarde wortels.

*midden:
Kasteel Dorth,
ets(detail), 1991.
Een schitterend voorbeeld van een landgoed met buitenhuis, omgeven door een park-achtig landschap, tussen Gorssel en Bathmen.*

De techniek

Een koperplaat wordt hoogglanzend gepolijst en voorzien van een dunne laag etsgrond. Na droging van die laag wordt daarin met een stalen naald een tekening gekrast. De plaat wordt dan ondergedompeld in een zuur (salpeterzuur of ijzerchloride) waardoor het metaal zal worden aangetast op de plaatsen waar de beschermende laag van de etsgrond is weggehaald (het etsen). Het zuur vreet groeven in het koper. Door het zuur langer of korter te laten inwerken ontstaan diepere en ondiepere groeven.

De etsgrond wordt weggewassen met terpentijn, waarna de plaat gereed is voor het afdrukken. Daartoe wordt hij ingesmeerd met een speciale diepdrukinkt, en de overtollige inkt wordt dan weggeveegd (het "afslaan"). Er moet inkt in de groeven achterblijven. Daarna wordt de plaat met een vel vochtig diepdrukpapier door de zware pers gedraaid en de inkt wordt (in spiegelbeeld) overgezet op het papier. Door de druk van de pers is een indruk van de plaat achtergebleven in het papier (hieraan is een ets o.a. te herkennen).

pad, mist die langs een bomenrij kruipt, een meanderende sloot die meent dat-ie een miniatuur IJssel is. In het atelier voeg ik de aantrekkelijke of karakteristieke elementen samen tot een compositie die ik interessant genoeg vind om op de etsplaat te tekenen. De meeste landschappen die ik op deze manier maak, bestaan dus niet in werkelijkheid.

De punt van de etsnaald kan buitengewoon fijn worden geslepen en in het geduldige koper probeer ik de vormen en structuren van mijn keuze uit de zichtbare wereld vast te leggen.

Bomengezang

Piet de Jong

Bomen zijn een belangrijk element in onze leefomgeving. Ze gaven aanleiding tot het ontstaan van vele spreekwoorden en zegswijzen. In die lijn zou je verwachten dat ze ook in het lied een belangrijke plaats innemen. Dat is echter toch minder het geval. Dat bleek in de speurtocht naar liederen die niet over 'n boom of over het bos in het algemeen gaan, maar over bepaalde bomen. Bomen uit onze directe omgeving, zoals een eik en een beuk. Maar een lied ontstaat niet zo maar. Je hebt er een tekstdichter voor nodig en dat zullen zelden echte kenners of dendrologen zijn. Hoeveel bomen kennen deze dichters, of liever kunnen ze een beuk van een eik onderscheiden?

Liederen over de boom

Een tekstdichter kan een boom op allerlei wijzen verwoorden. De boom kan voor iets staan, een metafoor zijn. In een Italiaans volksliedje 'Canzonetta di campagnuolo' (lied van een landman) wordt een boom bezongen, die altijd gekoesterd en verzorgd is maar nu verdort en bittere vruchten heeft. Aan het slot van het lied blijkt dat de boom van de landman zijn eigen geliefde is die het met een ander houdt. De tekstdichter kan de boom ook voor zichzelf laten staan, zoals in een zweedstaliglied van de Finse componist Jean Sibelius 'Jag är ett träd'. Het lied gaat over een boom die in volle glorie in het bos staat en dan na een storm ineens zonder bladeren is. Hij beklagt zich en verlangt naar de winter die zijn kale takken met sneeuw zal bedekken. Soms worden bomen maar eenmaal in 't algemeen genoemd, zoals in Camille Saint-Saëns 'Les fleurs et les arbres' waarin bomen slechts 'n schakeltje vormen in een lange rij van natuurelementen. Ook in volksliedjes kan het gewoon over een boom gaan: 'De boom die stond in 't aardrijk', 'All in the wood there is a tree', 'Ein Bäumlein stand im tiefen Tal', 'Ich sah den Baum im Garten blühen', 'Ich wollt ein Bäumlein steigen' en 'Under the greenwood tree'. In een Duitse versie van laatstgenoemd 17e eeuws Engels volksliedje, gaat het overigens ineens over 'Unter der Linde grün'.

Bomen bij naam

Het overbekende kerstliedje 'O dennenboom', meteen al een voorbeeld hoe in liederen met bomen gemakkelijk een handje wordt gelicht. Het is gebaseerd op het Duitse 'O Tannenbaum'. Een spar dus en geen den, net zo min als onze kerstboom dat is. Zo zijn er meerdere voorbeelden dat de boom die in de originele tekst stond, bij een vertaling in een andere taal eensklaps een

geheel andere boom is geworden. Is het in 'Die Taube auf der Ahorn' van Dvorak nog een esdoorn, in de Engelse vertaling zit de duif ineens in een wilg. Kennelijk zingt 'willow' lekkerder. In een Engels volksliedje uit de 16e eeuw komt deze inconsequentie nog sterker tot uiting: 'A poor soul sat sighing by a sycamore tree. Sing willow, willow, willow'. Hij zit dus onder een esdoorn en zingt over een wilg! De esdoorn komt er zo wel bekaaid af, want veel aandacht kreeg hij elders ook niet. Ik kwam hem nog tegen in Rodger & Hammerstein's musical 'Showboat', waarin Frank in het duet 'I might fall back on you' zichzelf typeert met: 'I am a sturdy maple tree'. Ellie straft dit direct af met: 'Woods are just full of maple trees, cedar and oak and pine'.

Terug in ons eigen taalgebied valt het op dat bomen in liederen nauwelijks voorkomen. Een oude bekende is het volksliedje: 'Den uil die op den peerboom zat'. Dezelfde uil zit bij een ander volksliedje, een canon, in een iep: 'De uil zat in de olmen bij het vallen van de nacht. En achter gindsen heuvel een koekoek antwoordt zacht. Koekoek, koekoek'. In een ander oud Nederlands volksliedje staat de linde centraal: 'Daar staat een lind' in geenen dal'. Geenen betekent hier natuurlijk ginds! Dit liedje is opgenomen in de 1556 gepubliceerde 'Souterliedekens' en werd geschreven door Clemens non Papa. Iets eerder, in 1549, publiceerde Caspar Othmayr in zijn 'Reutterische und Jegerische Liedlein': 'Es steht ein Lind im jenen Tal'. Eenzelfde aanhef als in het Nederlandse lied, maar de tekst is verder geheel anders. Mogelijk is het wijsje nog aanzienlijk ouder. Van Johan Wagenaar is er 'Een liedje van de Linden'. Het begint met 'Onder de groene linden gaat mijn weggetje langs den molen', maar verder speelt de boom er geen rol meer in. Wel een liefje, als zo vaak.

1b Ich wollt ein Bäumlein steigen

Aus dem Harz

1. Ich wollt ein Bäumlein steigen, das nicht zu steigen war.

Da bra-chen al-le A -

De linde

De linde heeft in het Duitse taalgebied veel losge-maakt. Het is dan ook de boom die veruit het meest bezongen is en diverse bekende componisten fungeerden hierbij als toonzetters. Oude dorpslinden waren vroeger bij uitstek de plaats waar geliefden elkaar ontmoeten. In de teksten komen bij het zien van zo'n boom of het ruiken van de bloesemgeur oude herinneringen boven.

Zeer bekend is het lied 'Der Lindenbaum' 'Am Brunnen vor dem Thore, da steht ein Lindenbaum' uit Franz Schuberts 'Winterreise'. Waarschijnlijk ontgaat het veel zangers van dit lied dat het eigenlijk een heel triest lied is. De linde nodigt de tragische persoon uit de 'Winterreise', die in 24 liederen zijn levenseinde tegemoet gaat, uit om zich aan haar takken te verhangen en zo rust te vinden. Bij Gustav Mahler 'Ich atmet' einen linden Duft' en Max Reger 'Wenn die Linde blüht' staat de geur van de linde centraal. Dit is ook het geval bij 'Die Linde' van Lange-Müller. Het lied verhaalt hoe iedere keer als de linde bloeit en de geur de lucht vult, de zanger naar buiten gaat. Maar dan komen allerlei herinneringen boven en trekt hij zich met een boek weer terug in zijn kamer.

Op dezelfde manier als Wagenaars lindediedje begint een gedicht van Walther van der Vogelweide 'Unter der Linden, an der Heide' dat door Paul Adolfs en Edward Grieg werd getoonzet. Bij Grieg heeft het als titel 'Die verschwiegene Nachtigall' meegekregen. Dezelfde aanhef 'Unter der Linde' komt nog vaker voor. Een lied van Licht van 1917 'Erwartung' begint ermee en nog een lied dat ook berust op een gedicht van Walther van der Vogelweide 'Unter der Linde im grünende Tal'. Van Licht is er nog een lied bekend waarin het hartvormige blad van de linde een rol speelt: 'Herzblatt am Lindenbaum'. Het gaat over de herinnering aan een liefde in de maand mei. Naast het al genoemde volksliedje 'Es steht ein Lind im jenen Tal' zijn er nog meer volksliedjes over de linde: 'Nun laube, Lindlein' en 'Lindenlaub' 'Drei Laub auf einer Linden', resp. uit de 15e en 16e eeuw.

De berk

In het oosten, Rusland en de Baltische staten is het meer de berk die tot de verbeelding spreekt. Van een Russisch volksliedje over de berk werd de melodie door Rimski-Korsakov en door Peter I. Tsjaikovski verwerkt. De eerste deed dat in zijn 'Ouverture tot 3 Russische Volksliederen' en Tsjaikovski in de finale van zijn 4e symfonie. Het liedje gaat over een berk in het veld, waarvan takken afgebroken worden om er voorwerpen uit te snijden, drie pijlen en een balalaika. Lange-Müllers 'Ach, du Birkenbaum' is ook gebaseerd op een oorspronkelijk Russische tekst. De berk met zijn witte stam staat hier voor een jonge vrouw die het moeilijk heeft met de oude man waarmee ze getrouwd is. Van Cesar Bresgen (1913) is het lied 'Aus den hellen Birken' dat een morgen van een nieuwe dag beschrijft.

Andere loofbomen

Een machtige boom als de eik komt er in het lied zeer bekaaid af, evenals de es. Samen komen ze voor in een Engels volksliedje 'The oak and the ash'. De eik uit een van de fabels van La Fontaine werd getoonzet door Blondeau: 'Le chêne et le roseau' (de eik en het riet). Andere bekende loofbomen, zoals de beuk, de haagbeuk en de iep spraken kennelijk ook weinig tot de verbeelding van tekstdichters en componisten. Ernst Licht (1917) toonzette in zijn 'Aus dem kleinen Rosengarten' teksten van Hermann Löns. En deze laatste verwerkte daarin veel bomen. Naast de al eerder genoemde twee lindedieren is er de beuk in 'Das Buchenblatt', de haagbeuk in 'Trost' 'In der hagenbuchen Laube' en de wilg in 'Liebesklage' 'Weidenbaum, dir will ichs sagen'. De speurtocht leverde verder bij de loofbomen maar weinig op. In een volksliedje uit Letland ('Ai tu, iva') wordt de vuilboom bezongen en in een Fins volksliedje ('Haavan lehdet') de populier. Uit de wereld van de opera tot slot nog twee bomen uit opera's van Georg Friedrich Händel. Allereerst de wilg in de ontroerende aria 'Salce' (wilg) in de opera 'Othello'. Vervolgens de plataan, die genoemd wordt in het recitatief 'Frondi tenere e belle del mio platano amato' (teer en schoon loof van mijn geliefde plataan) van de bekende aria 'Ombra mai fu' in de opera 'Xerxes'.

Sparren

Keren we tot slot terug naar de spar, de boom waarin tekstdichters toch wel meer zagen dan een kerstboom. Het ook in de winter groen zijn sprak ze aan en dit vinden we terug in twee Duitse volksliedjes 'Der Tannenbaum' 'O

Daar staat een lind' in geen dal

*Daar staat een lind' in geen dal van boven breed, van onderen smal.
Daarop zo zit vrouw nachtegaal en and're vog'len uit dat woud.
Zingt op, zingt op, vrouw nachtegaal gij kleine vogel uit dat woud.
Zingt op, zingt op, mijn zoete lief wij twee wij moeten scheiden hier.
Hij nam zijn peerdken bij den toom en voerde 't onder den lindenboom.
Zij hielp hem in het zadel zo diep wanneer komt gij weder mijne zoete lief
Wanneer het gaan zal tegen den zomer zo zal ik hier wederkomen
Als alle boomkens weer werden groen ziet dan naar mij gij jonkvrouwe schoon.
Dan geeft gij mij tot enen borg den heil'gen ridder Sint Jorg.
In hem stel ik mijn vertrouwen al dat 'k sane (spoedig) wederkeren sal.*

Tannenbaum, o Tannenbaum, wie trau sind deine Blätter' en 'Tannenbaum, du trägst ein' grünen Zweig'.

Begeleid door het statige, bezonnen silhouet van de sparren, loopt het jaar ten einde en komt de natuur tot rust.

De juiste combinatie:

- natuur- en gebruiksvriendelijk
- aantrekkelijke prijs/kwaliteit-verhouding

Omdat wij zoeken naar duurzame oplossingen, importeren wij veel van onze meubels zelf. Hierdoor krijgt u bovendien een voor Nederland verrassend andere collectie te zien.

Ontdek "het antiek van de toekomst"

Hansen

Larsen

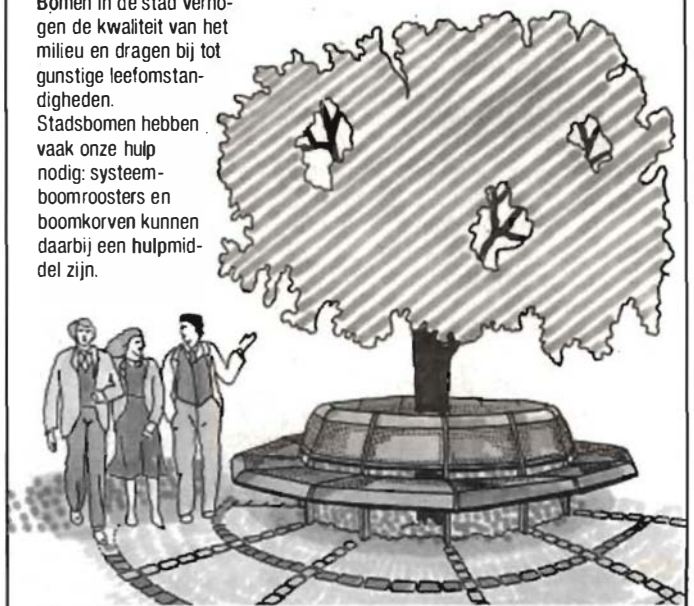
Hamaso

Redering &

Lijnmarkt 43, Utrecht (centrum) • Telefoon: 030 - 2 31 51 28
Geopend: dinsdag t/m vrijdag 10 - 18 uur • 's zaterdags 10 - 17 uur

Bomen, rustpunt van nature

Bomen in de stad verhogen de kwaliteit van het milieu en dragen bij tot gunstige leefomstandigheden. Stadsbomen hebben vaak onze hulp nodig: systeem-boomroosters en boomkorven kunnen daarbij een hulpmiddel zijn.

Maar bomen kunnen ook dienstbaar zijn aan de mens: boombanken zijn daar een goed voorbeeld van. Deze banken maken van de boom een rustpunt van nature. Vraag onze uitgebreide brochure aan!

Inter Design

INTERNATIONAAL DESIGN VOOR STADS- EN LANDSCHAPSMEUBILAIR

Postbus 217, 6800 AE Arnhem, Nederland.
Tel. 026-311 73 04. Fax 026-311 67 81.

BTL BOOMVERZORGING

Bij BTL is alles in één hand:

- snoeien met hoogwerker en klimtechniek
- planten en verplanten
- groeiplaatsverbetering

Onderzoek - Advies - Uitvoering

BTL Uitvoering Hoofdkantoor. Rijksweg 11, 5076 ZG Haaren. Telefoon (0411) 62 20 36. Telefax (0411) 62 26 49.

BTL Uitvoering

Groenvoorzieningen

Regio-indeling

Noord-Oost Nederland
Emmen
Ulrum

Midden-West Nederland
Bruinisse
Maarsse

Brabant en Gelderland
Haaren
Oss
Roosendaal
Veldhoven

Limburg
Roermond
Stein

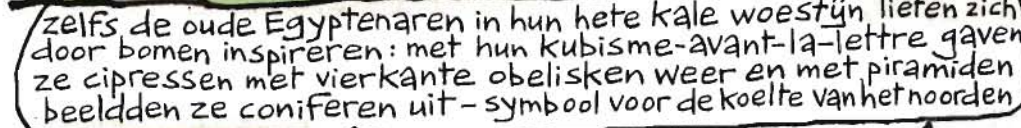
INVENTARISATIE EN BEHEERSPLANNEN
ONDERZOEK EN ADVIES
BOOMVERPLANTING, VERZORGING, VELDING
GROEIPLAATSVERBETERING
TRAININGEN
INSTRUCHTES

ARBORI-ARNHEM, Leen Hoogstad, Vredesteinestraat 4 6665 LG Driel Tel: 026-4722718 Fax: 026-4723823 AutoTel: 06-52632006

Arend van Dam is al sinds jaar en dag de 'huiscartoonist' van Bomennieuws. De redactie is van mening dat een bijdrage van hem in een nummer over Bomen en Kunst niet mag ontbreken. Cartooning is immers een speciale vorm van beeldende kunstbeoefening. Op bijgaande pagina belicht Arend op de hem eigen, geestige wijze dit bomen thema, en stapt daarbij met zevenmijlslaarzen door de kunstgeschiedenis heen.

BOMEN & KUNST

Arend van Dam

Arend van Dam (1945) studeerde psychologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Hij is parttime universitair docent psychologie; daarnaast besteedt hij een groot deel van zijn werktijd aan het maken van cartoons en het tekenen van strips. Hij publiceert in kranten, opiniebladen en tijdschriften en illustreert ook boeken. Hij werkt voor milieuorganisaties (zoals de Bomenstichting), maatschappelijke organisaties, de overheid en het bedrijfsleven.

Arend heeft met zijn tekeningen diverse prijzen gewonnen, zoals met zijn cartoon 'auto als opvolger van knots, bijl, galg, guillotine' en zijn strip 'computers vervangen geleidelijk kantoorinventaris en tenslotte de man achter het bureau zelf'. Hieruit blijkt zijn betrokkenheid bij milieu en maatschappij.

Arend van Dam woont in Landsmeer, vlakbij Amsterdam, waar hij naar eigen zeggen 'de landelijke rust van een dorp combineert met de inspirerende nabijheid van de grote stad'.

Bomen in de literatuur

Mieke Vis-Hamel

"In het Woud der Martelaren heb ik bomen laten planten, voor mijn grootvader en voor mijn ouders, drie bomen, die voor altijd hun namen zullen dragen. Daar zullen zij elkaar terugvinden als de wind hun takken verstrengelt. In een blij herkennen zullen hun bladeren elkaar aanraken en strelen en zich verheugen om de regens van het seizoen, om de koelte van elkaars schaduw. En ieder jaar zullen hun kruinen breder worden en hoger naar de lucht reiken.

Zo zullen zij opnieuw bijeen zijn onder de zon, hun wortels diep in de heuvels van Judea."

Marga Minco schrijft in dit fragment uit haar verhaal 'Bomen' over mensen als bomen, met takken en bladeren die elkaar strelen en die zich verheugen. Wie zo kijkt naar bomen én naar mensen, moet wel een schrijver, een dichter zijn en bovendien iemand zijn die houdt van bomen, die gevoel heeft voor de symbolische en mystieke betekenis van bomen voor mensen. Iemand die net even anders tegen de dingen aankijkt en ons daarvan deelgenoot wil laten zijn.

Wij weten allemaal wel dat een boom vaak meer is dan een levend organisme, bestaande uit wortels, stam, takken, bladeren en kroon. Spreken wij niet van hoge bomen die veel wind vangen, van oude bomen die men niet moet verplanten, van het bos dat we door de bomen niet meer zien? En we weten heel goed dat we daarbij iets anders bedoelen dan we zeggen.

Zolang de mens bestaat en omringd is door bomen, heeft hij die bomen een bijzondere betekenis toegekend en heeft hij zich met bomen vereenzelvigd. Zo vreemd is dat niet: een boom immers behooft tot twee werelden, net als de mens. Beiden hebben hun wortels stevig in de aarde, beiden reiken naar de hemel. Er zijn dan ook altijd dichters geweest die zich hebben laten inspireren door bomen. Toch valt het op dat pas in deze eeuw bomen een belangrijke, misschien moet ik zeggen een zelfstandige rol zijn gaan spelen in de poëzie. Daarvoor werden ze bijna uitsluitend genoemd als symbool, of als inleiding, waarna de dichter ze liet voor wat ze waren en zich alleen nog bezighield met de mens. Hieronder wil ik enkele aspecten aanstippen van de plaats die bomen innemen in de poë-

zie, waarbij ik me beperk tot voorbeelden uit ons eigen taalgebied.

Mens en boom

De verwantschap tussen mensen en bomen heeft in de moderne poëzie geleid tot talloze gedichten over dit thema. Veel dichters zien de boom als een bemiddelaar tussen mens en hemel, als één machtige bondgenoot bij het zoeken naar een misschien wel bereikbaar ideaal. Pierre Kemp:

Middelaren

Zo wij-zijn-bomen staan de bomen tegenover mij, zo middelaren tussen mij en de zon, wanneer wij samenkomen. Eigenlijk zijn al die takken en die blaren vrije groene hoeden op mijn haren. Ik groet de zon zo gaarne met dingen, die ze mee heeft opgericht tussen gesteente, vlees en licht.

De verbondenheid kan echter nog verder gaan: de mens kan zich zo identificeren met een boom, dat hij er een wordt. Zo zegt de dichter Van Schagen:

*ik zal een boom zijn
en ik zal de vogel zijn
die in me nestelt
[...]*

De dichteres Hanny Michaelis verwoordt het zo:

*Er groeit in mij een boom van grijs verdriet,
bloeiend met parelmoeren bloesems.
Geen vogel heeft er ooit zijn nest gebouwd,
geen dier komt rusten in zijn schaduw.
Mijn boom is stil.
Alleen de bloesems
laten hun tak geruisloos los
om traag, onmerkbaar neer te dalen:
een meer van onvergoten tranen
waarin mijn boom weerspiegeld staat,
eenzaam onder een bleke hemel.*

Soms laat een dichter zelfs op intrigerende wijze het proces van de metamorfose van mens naar boom zien; dat doet bijvoorbeeld Pierre Kemp in het geheimzinnige gedicht 'Dit Grote':

*Wie een dezer nachten mij voor een boom ziet staan,
ga liever door en weg.
Wie iets later mij in die boom ziet gaan,
zwijs en zeg-
ge er niemand iets over.
Hij kijke mij vooral niet aan,
noch mijn haar, noch het lover
en zeker niet waar de boom zich heeft gesloten.
Hij weet nu alles en houde voor zich Dit Grote*

Ook het tegenovergestelde - de boom gezien als een mens - is een geliefd thema. Bij de dichteres Vasalis lezen we:

*Er is een boom geveld met lange groene lokken.
Hij zuchtte ruisend als een kind
terwijl hij viel, nog vol van zomerwind.
[...]*

En Chris van Geel zegt in 'Begin oktober':

*De uitgeruste bomen
hebben het land, vervelen
zich dood.
[...]*

De boom als symbool

In alle culturen zijn bomen gebruikt als symbolen. Voorbeelden daarvan zijn ook in onze dichtkunst terug te vinden.

Zo was in de Middeleeuwen de meiboom het symbool van de liefde, veelvuldig bezongen in de zogenaamde meeliederen. Daarin plant de minnaar in de nacht vóór de eerste mei een meitak - een met bloemen versierde tak van de meidoorn - onder het raam van zijn geliefde, in de hoop dat zij zal verschijnen en zijn liefde zal beantwoorden:

Meilied

*Ik wil den mei gaan houwen
Voor mijn liefs vensterkijn,
Ende schenken mijn lief trouwe,
Die alderliefste mijn;
Ende zeggen: lief, wilt komen
Voor uw klein vensterken staan,
Ontvangt den mei met bloemen,
Hij is zo welgedaan.
[...]*

In onze tijd schrijft P.N. van Eyck ook over de meidoorn als symbool van de liefde:

Verlangen

*Als zwaar in de voorjaarsnachten
De bloeiende meidoorn geurt,
Dan kan ik niet langer meer wachten,
Mijn hart wil zijn deel, zijn beurt.*

*Hart, - hart, dat de meidoorn doet dromen, -
't Zoet voorjaar regeert naar zijn wil.
Die geur! Maar ook uw beurt zal komen,
Niet nu, en niet hier nog.... Wees stil.*

Minder bekend dan de meiboom, de linde of de kerstboom, is de wilg, als symbool van de wijsheid. Bij Adriaan Morriën lezen we:

*Soms laat de wilg mij toe tot zijn nadenkendheid.
[...]*

Bomen in de natuur

Dwalend in het land van de dichter bekijken we tenslotte de bomen zoals ze zich in de natuur aan ons voordoen: als soort, groeiend en stervend, in alle seizoenen. Als érgens de wisselende seizoenen duidelijk aan zijn af te lezen, dan is het wel aan de bomen. Het heeft dichters dan ook telkens weer verrukt en verbaasd, soms ook bedroefd, om te zien hoe bomen de levenscyclus van een jaar ondergaan.

Ik had het eerder al over de verbondenheid van mensen en bomen. Beiden wortelen in de aarde, beiden reiken naar de hemel. Maar dat is niet het enige: in de seizoenscyclus van de boom herkent de mens zijn eigen levensgang, lente en zomer als metafoor van nieuw leven en bloei, herfst en winter van zijn verval en sterven. Talloze dichters hebben deze beelden gebruikt in hun poëzie. In 1895 schreef de dichteres Héléne Swarth:

Levensboom en levensstroom

*Mijn levensboom stond groen van lenteloof
En blank van bloesem - ieder blaadje een droom,
En elke bloem een vreugd; - mijn levensstroom
Was licht van liefde en blauw van blij geloof.*

*Toen schudde een lentestorm mijn levensboom.
Een wolk van bloesem en van blaadren stooft
In 't grijs der lucht; de stroom stortte in een kloof.
En weenend zeeg ik neder aan den zoom.*

*En dáárom golft mijn donkren levensstroom
Zoo eenzaam, droef beschaduwd door zwartgroen
Van pijnboom en cypres en doornstruweel.*

*En dáárom draagt mijn donkre levensboom
geen gouden appel in het ooftseizoen,
Maar veel verdorpe blaadren, bruin en geel.*

Ik wil dit deel over bomen in de natuur eindigen met een drietal gedichten. Allereerst met het gedicht 'Meidag' van Guido Gezelle, misschien wel de boomdichter bij uitstek:

*De kerzelaar zijn trouwgewaad
heeft aangedaan:
Vandage moet hij, meidag is 't,
ter bruiloft gaan.
[...]*

We kunnen ons voorstellen dat dichters heel anders tegen de herfst en de winter aankijken. Hans Andreus:

Kil

*De herfst wordt nu kil.
De meeste bomen houden hun groen vol,
maar de berken, van vorm en tint toch al ijl,
slinken tot geesten.
Hun schemerende skeletten zijn behangen
met dunne gouden munten waar de zon
doorheen schijnt,
versleten dukaten die zullen
vallen op vochtige hollandse zandgrond.*

En de onlangs overleden dichter Herman de Coninck ziet de bomen in de winter zo:

Zolang er sneeuw ligt

*Winter. Elke boom, herleid
tot zijn skelet, staat helemaal los,
total loss.*

*Slechts sneeuw doet wat verloren
is, weer bij elkaar horen,
weer bij elkaar luisteren,
maakt bomen weer tot bos.*

Afsluiting

Bomen

*'k Ontwaakte in een wereld zonder bomen
Er waren nog wel bloemen, en ook gras,
heestertjes, struiken, rietstengels langs sloten,
maar boven zo'n meter of twee hield alles op.*

*Toch was 't er heel normaal: er reden auto's,
er liepen mensen, speelden kinderen.
Je kon tv's en wasmachines kopen,
en naar de film, of Sparta-Telstar gaan.*

*Aanvankelijk begreep ik dan ook niet
wat er zo vreemd was, waarom ik 't gevoel had
dat ik waarschijnlijk nooit meer lachen zou.*

*En toen, toen drong het tot me door: de hemel
hing als een blauwe galg boven mijn hoofd.
Geen blad meer dat me nog verdedigen kon.*

Ontwaken in een wereld zonder bomen het is een troosteloos perspectief dat de dichter Buddingh' ons toont. Wij mogen dan ook blij zijn dat dichters onze bondgenoten zijn in de strijd om het behoud van bomen, in deze tijd harder nodig dan ooit.

Toch is de aandacht van kunstenaars voor bomen als hoeders van ons welzijn niet alleen van deze tijd. Zo schreef Guido Gezelle precies een eeuw geleden al in zijn bewogen lange gedicht Hebt meëlijen:

*Hebt meëlijen met de boomen, laat
den bast hun ongeschonden;
bewaart ze voor de nijdigheid
der kwade nagelwonden;*

*geen onbermhartig menschenkind
ze dood en kwelle: geeft
de vrijheid aan des scheppers hand,
die in hun lenden leeft.
[...]*

Marga Minco, tenslotte, met wie ik dit artikel aanving, laat in het begin van hetzelfde verhaal 'Bomen' zien, hoe al vroeg in onze jaartelling de Talmoed een pleidooi houdt voor de bomen in ons leven:

In het park wees mijn grootvader mij met zijn wandelstok de eenden en de zwanen, de planten en de bomen. We stonden op een smal pad en ik keek naar een bruine eend die onbeholpen over het gras waggelde. Mijn grootvader keek omhoog.

"Je moet ze goed kennen," zei hij.

"De eenden?" vroeg ik.

"Nee," zei hij, "ik bedoel de bomen", en hij noemde de namen van de bomen die er stonden.

"Kent u ze allemaal?" vroeg ik.

"Ja," zei hij, "ik houd van bomen. Ze zijn onze vrienden, onthoud dat."

En terwijl we langzaam door het smalle laantje liepen, vertelde hij dat er in de Talmoed geschreven staat, dat het verboden is in een stad te wonen waar geen bomen zijn.

"Want," zei hij, "een stad zonder bomen is geen echte stad."

1.2

3.5

U ziet hier vier fragmenten uit schilderijen met daarbij de codes 1.2, 2.3, 3.5 en 4.4.

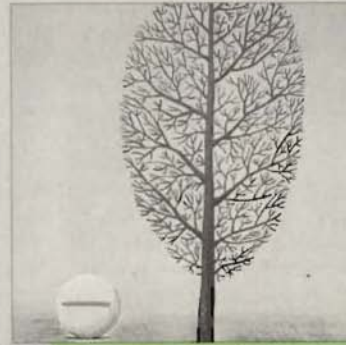
Kies uit het lijstje Appel, Escher, Van Gogh, Hobbema, Magritte, Rembrandt de vier juiste schilders bij de afbeeldingen. Twee namen vallen dus af. Neem vervolgens van schilder 1 de 2e letter (vandaar de aanduiding 1.2) enzovoort, tot u een woord van 4 letters heeft dat een boomgeslacht weergeeft.

Zend het gevonden woord voor 10 januari 1998 in als uw oplossing aan het secretariaat van de Bomenstichting. Vermeld links boven op kaart of envelop 'Puzzel'.

Onder de goede inzenders wordt een exemplaar van Bomen en struiken van West- Midden Europa verloot.

2.3

4.4

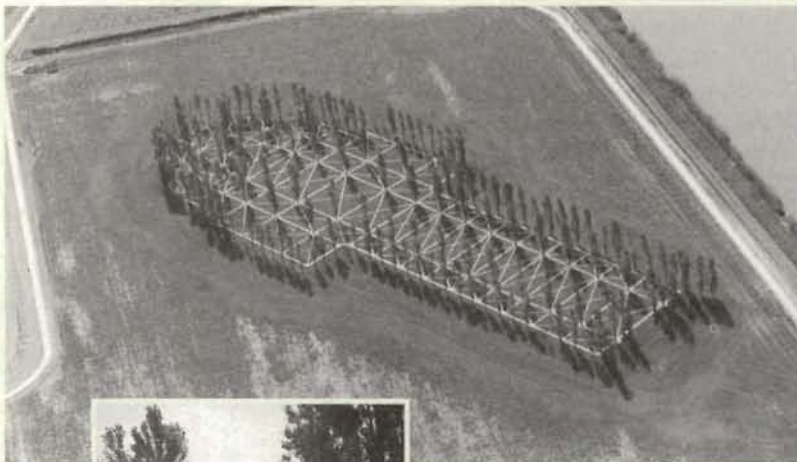
puzzel

om Kunst Boom Kunst Boom Kunst

In ons land staan op veel plaatsen kunstvoorwerpen waarbij gebruik gemaakt is van de boomvorm of de groeiwijze. De redactie koos enkele voorbeelden die op de hierna volgende vier bladzijden aan u worden voorgesteld.

Groene Kathedraal

Wie in de Flevopolder over de Waterlandseweg rijdt (de weg tussen de A6 bij Almere en de A27 bij de Stichtsebrug) ziet aan de overkant van het kanaal een groepje wuivende populieren. Niemand zal vermoeden dat deze bomen een kunstwerk voorstellen. Volg je de bescheiden bordjes met het opschrift 'Groene Kathedraal' dan kom je bij dit stukje groen uit. Dat wil zeggen, eerst bij een parkeerplaats met een informatiebord over het Kathedralenbos.

In dit jonge recreatiegebied is een 'Groene Kathedraal' aangeplant. Het gaat om gotiek in de polder. Het informatiebord is geïllustreerd met een plattegrond van de kathedraal van Reims. Naar het voorbeeld van deze Notre Dame verrijst op ware grootte de Groene Kathedraal in het polderlandschap bij Almere. Op de omtrek van de kathedraal en de plaats van de pilaren zijn statige Italiaanse populieren geplant. De kruisribben van de gotische gewelven zijn aangebracht in de vorm van verharde

paden, meldt het bord op de grond, uiteraard. Het zal nog wel even duren voordat dit ruisende kunstwerk is volgroeid, want het is een 'groeiproject'. De Groene Kathedraal is een vorm van Landschapskunst. Of is het een kunstlandschap? Wat is het verschil? Laten we het op het eerste houden. In ieder geval is het project een kunstwerk van bomen in het landschap. Het ontwerp is van beeldend kunstenaar Marinus Boezem. Hij heeft iets met kathedralen. Hij ziet de gotische

kathedraal als een hoogtepunt van door de mens gestructureerde ruimte. Geïnspireerd door de kathedraal van Reims ontwierp hij de Groene Kathedraal al in 1978. Voor de bouw van zijn kathedraal zocht hij een locatie in een kunstmatig gevormd landschap. De IJsselmeerpolders waren hier uitstekend voor geschikt. Voor de groei en veranderingen speelt de tijd in een nieuw landschap een grote rol, aldus de kunstenaar. Kathedralen uit de 13e en 14e eeuw stonden er ook niet meteen, maar groeiden naar hun eindvorm. Zo ook de Groene Kathedraal.

Italiaanse populieren

Het duurde tot 1987 voordat een geschikte locatie even buiten Almere was gevonden en men met de aanleg van het kunstwerk kon beginnen. Marinus Boezem koos bewust voor de *Populus nigra* 'Italica', de Italiaanse populier. De gotische vorm van de kruin zou volgens de kunstenaar de boom bijzonder geschikt maken voor dit project. Bovendien ritselen de bladeren met het geringste briesje. Het geluid voegt een belangrijke dimensie toe aan het kunstwerk. De boom groeit bovendien snel.

Op een natuurstenen plaat in het gras is de plattegrond gezandstraald van de originele kathedraal van Reims. Op een luchtfoto van de Groene Kathedraal is duidelijk dezelfde structuur te zien. Een knap bedacht kunstobject in een artificieel landschap.

Kunst ervaar ik echter doorgaans met beide benen op de grond. Al wandelend tussen de bomen waan ik me nog niet in een kathedraal. Dat kan ook nog niet na 10 jaar. De bomen zijn nog niet volgroeid. Maar zelfs dan blijf ik dwalen over een plattegrond op ware grootte, tussen gigantische pilaren van Italiaanse populieren door.

Met het ritselen van de bladeren ben ik het wel eens. Door zijn lengte benadert de populier inderdaad de hoogte van een kathedraal. Zijn kruinen missen echter een gotische vorm. Zij zullen als pilaren tot in de hemel groeien, maar nimmer tot een gotische gewelfde ruimte. Juist het ruimtelijk gewelf maakt een kathedraal zo imposant. Dat gewelf ligt in de Groene Kathedraal op de grond. Een kathedraal zonder dak.

Het is de vraag of door de keuze van een andere boomsoort het beoogde effect wel zou zijn bereikt. Werken met natuurlijke bouwstenen heeft zijn beperkingen. Deze Groene Kathedraal heeft een aparte bekoring. Dat heeft de kunstenaar goed gezien. Bij een lage zonnestand werpen de monumentale populieren een prachtige slagschaduw in het kerkschip en er rust een eeuwige muziek van miljoenen ritselende blaadjes. Een monument in de polder.

Roelie de Weerd

Luchtfoto van de Groene Kathedraal en (onder) een detail vanaf ooghoogte (foto: Roelie de Weerd)

BoomKunstBoomKunstBoomK

De Otterlose beuk

De boom met deze naam is een kunstwerk van Giuseppe Penone (1947). In 1987-88 heeft hij het gemaakt voor een bijzondere plek in het Beeldenbos bij Museum Kröller-Müller in het Nationaal Park de Hoge Veluwe. Die plek is een licht gebogen beukenlaan waar halverwege één boom was uitgevallen. Op die plek staat nu de bronzen Otterlose Beuk van Penone.

De relatie natuur-cultuur is een terugkerend thema in het werk van Penone. Hij houdt van de natuur en ziet de boom als symbool van wat vegetatie voor de mens kan betekenen: groei, vruchtbaarheid, schaduw, schoonheid en beschutting. (Kröller-Müller bezit ook een ander werk van Penone: Sentiero - wandelpad - dat een voortschrijdende bronzen boommens voorstelt.)

Als je de beukenlaan inloopt, zie je aanvankelijk niet dat Penones Otterlose beuk ertussen staat. Zijn hoogte, dikte en de bronzen 'huid' lijken wonderwel aan te sluiten bij zijn echte soortgenoten. Maar als je dichterbij komt, zie je het verschil. Hier staat de voor eeuwig(?) gestolde beuk in wintertooi. Aan een (geknakte?) tak zit nog gebladerde en op de grond zie je onblote wortels en een dik tapijt van afgevallen blad. Daarin lijkt een menselijke figuur te zijn uitgespaard - iemand die ooit in aanbidding lag aan de voet van deze boom?

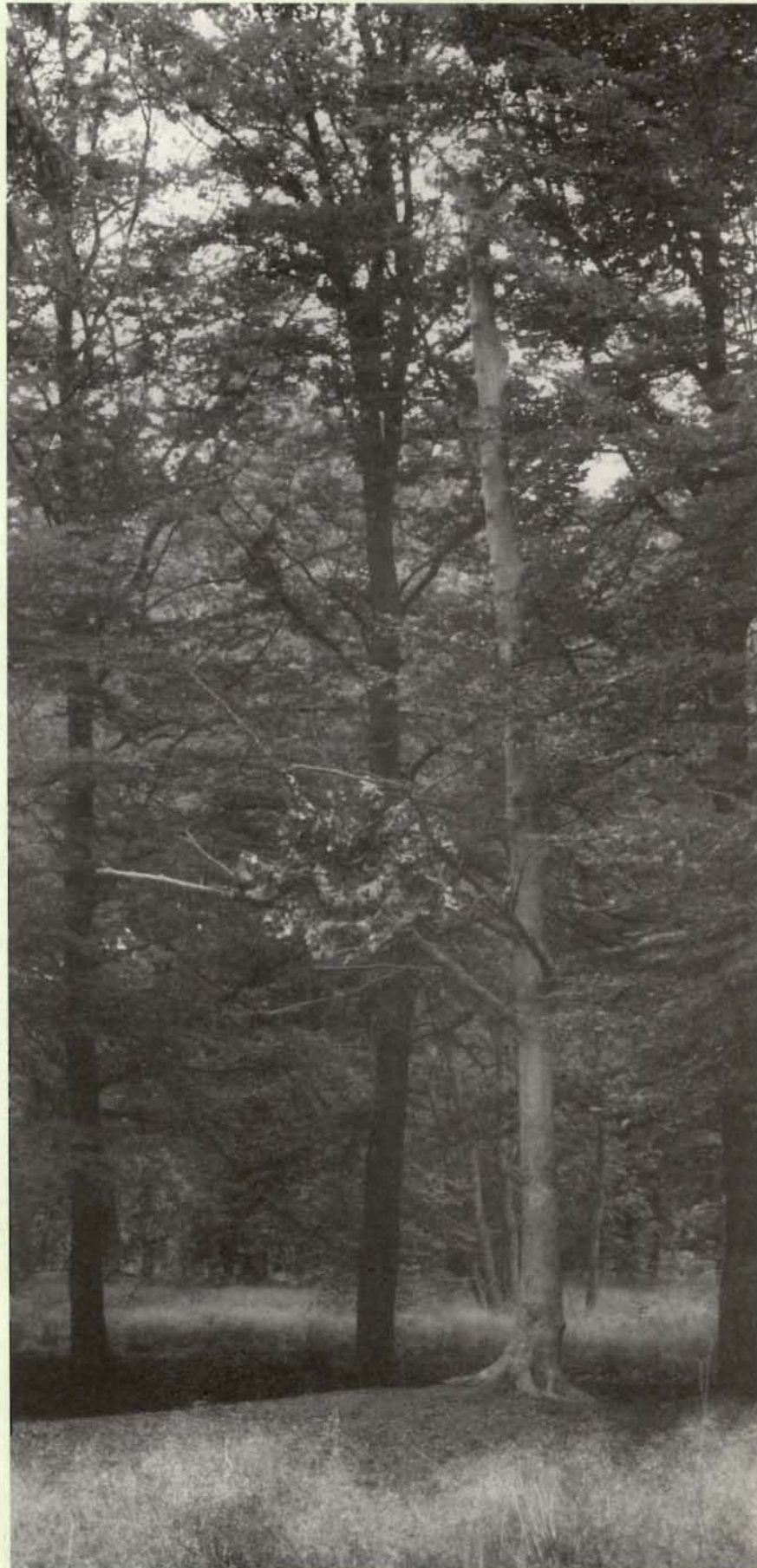
Er blijft nog wel wat te raden over bij het aanschouwen van dit kunstwerk en de betekenis ervan. Dat mag ook, het is in de moderne kunst meer de bedoeling dan dat vroeger was. Wij moeten rekening houden met de natuur, ons eraan aanpassen en niet omgekeerd - misschien is het dat wat de boom ons vertelt. De naburige beuken hebben Penones boom in elk geval met hun takken omarmd. Ze vinden het goed dat hij er staat en dat er geen mallotig jong beukje (dat geen licht zou krijgen) teruggeplant is.

Dit is mijn keuze voor het thema 'de boom als levend kunstwerk'. Eigenlijk heb ik me niet aan de opdracht gehouden die de redactie zichzelf gegeven heeft. Penone's boom leeft niet letterlijk. Maar de laan leeft en daar hoort de Otterlose beuk bij. Vandaar.

Aart de Veer

Voor de illustratie en een van de tekstpassages is gebruik gemaakt van het boekje Kröller-Müller Museum uit 1994.

Werk van Giuseppe Penone is t/m 8 februari te zien in Kunsthal De Pont, Wilhelminapark 1 in Tilburg. Geopend dinsdag t/m zondag van 11-17 uur.

Lindenbogen in de Hout

In de Haarlemmerhout groeit een kunstwerk van Sjoerd Buisman. Het zijn twee als waaiers aangeplante reeksen leilinden aan weerszijden van een verkeersader die de Haarlemmerhout doorsnijdt. Dit grootse project dat uit vierenzestig bomen bestaat, was een opdracht van de Stichting Millennium en moet het grootst groeiende millennium-monument ter wereld worden. Dit

De ontwerptekening van de bogen in de Haarlemmerhout door Sjoerd Buisman

onder:
Een sterk ingekort schema van de lindenboog. De toppen groeien na aanplant verticaal.

kunstwerk kon gerealiseerd worden dankzij een aantal sponsors, de gemeente Haarlem, de provincie Noord-Holland, het ministerie van WVC en het Anjerfonds, én Van Dijk Groenvoorzieningen uit Veenendaal. Het enthousiasme van Teun van Dijk gaf de doorslaggevende impuls waardoor de bomen geplant, geleid en de eerste vijf jaren verzorgd konden worden. Vooral het leiden vraagt in het begin veel zorg. De organisatie gaat zelfs zover dat in de Stadskweektuin in Haarlem tegelijkertijd een stuk of vijf bomen schuin geplant en geleid zijn om als vervangbomen te kunnen dienen. Op zo'n drukke plek is het gevaar van schade door een aanrijding immers niet denkbeeldig. Het kunstwerk werd in '92 geplant, heeft het eerste lustrum gelukkig ongeschonden doorstaan en begint langzamerhand de omtrekken van een monument te krijgen.

Maar nu laten wij kunstenaar Sjoerd Buisman zelf aan het woord over het ontstaan en de achtergronden van zijn kunstwerk.

Algemeen

"Mijn relatie met de Haarlemmerhout is een bijzondere. Lang geleden realiseerde ik er een deel van een bomenproject. Ik zwierf eindeloos door het bos en maakte foto's van bomen

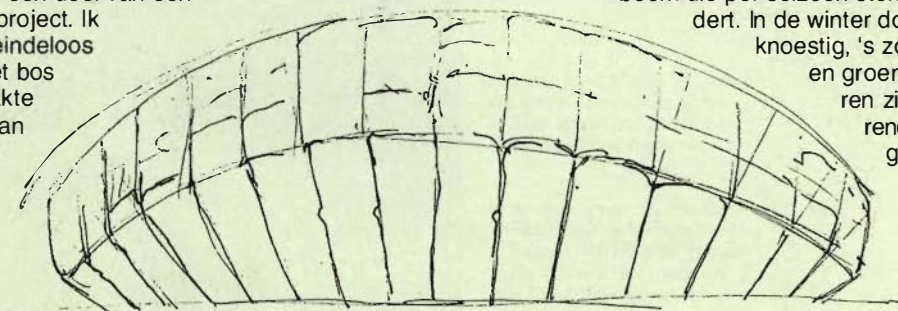
waar iets mee aan de hand was. Vergroeid, scheef, gekke vormen, dood, dat soort dingen. De natuurlijke omstandigheden dus. Maar ook de gevolgen van menselijke manipulatie legde ik vast. De mens heeft zich altijd aangetrokken gevoeld tot bomen. Het begon met letters snijden uit de bast, zoals van Coster wordt beweerd. Je vindt daar iets van terug in het Duitse woord Buchstabe. Buch staat niet alleen voor boek, maar ook voor beuk. Mijn bomenproject bestond uit vierhonderd foto's. Gemaakt tijdens toevallige tochten door het land en dus ook de Haarlemmerhout. Later schreef ik er summiere teksten bij. En de data. Veel van de toen vastgelegde bomen zijn inmiddels verdwenen. Een bekende was die bij Kraantje Lek in Overveen. Ik heb gezien hoe daar werd geprobeerd iepjes te enten aan de stronk en die met deze nieuwe beworteling in leven te houden. Tevergeefs. Er staat nu alleen nog een verwrongen restant. Mijn bomenproject is later verworven door het Rijksmuseum Kröller-Müller."

De symboliek

"Ik kende de Hout al jong. Van Hildebrand met zijn Pietertje Stastok uit de Camera Obscura. Vooral de nationale literatuur heeft het bos bekend gemaakt. Bomans, Van Looij, Mulisch en veel anderen. Mede vanwege die enorme historie was het gebied altijd interessant. Bijvoorbeeld voor grote park-ontwerpers als Zocher en Springer die er heel nadrukkelijk mee bezig zijn geweest. Je kunt hun invloed nog steeds traceren. Het gekke daarvan is dat zij de bomen optimaal en apart neerzetten, maar zelf nooit het genot van de latere romantische monumentaliteit hebben mogen proeven. Zij werkten voor de toekomst. Dat gegeven spreekt mij sterk aan. De symboliek die uit het Millennium-idee spreekt, vond ik meteen mooi. De zwarte asfalt-ader van de Fonteinlaan wordt milder gemaakt. Het hechten van een wond. Een sprong in de tijd. Je kunt er van alles over zeggen. Ik heb de opdracht maanden in het hoofd gehad en er een beetje onbestemd mee rondgelopen. Na een tijd begonnen de radertjes heel langzaam te draaien. Ik realiseerde me, om maar eens iets te noemen, dat zo'n kunstwerk in de Haarlemmerhout pas ver na het jaar 2000 tot volwassenheid komt. Het is in wezen hetzelfde als met de creaties van Zocher en Springer. Je werkt vanuit een bepaalde structuur, maar het is aan de mensen ná jou om het geheel tot een goed einde te brengen. Ik vind het een estafette door de tijd: ik ben er straks niet meer en de bestuursleden van Stichting Millennium ook niet. Wil men het vuur brandende houden, dan zal de fakkel op tijd moeten worden doorgegeven. Dat is het mooie van de Millennium-gedachte."

De boom

"Ik koos voor de legendarische linde. Het is een boom die per seizoen sterk verandert. In de winter donker en knoestig, 's zomers vol en groen. De kleuren zijn voortdurend in beweging. De

linde is een van de oudste, door de mens gemanipuleerde oerbomen. Hij kan eeuwen oud worden en een schitterende volle kruin krijgen. Dat gegeven speelt voor mij bij het ontwerpen van een structuur een belangrijke rol. De vervolmaking van het kunstwerk gebeurt ver na onze dood. Wat niet wegneemt dat je na pakweg tien jaar al een beetje resultaat kunt zien. In 2000 staat er een mooi begin. Iedereen kan zich dan de vraag stellen hoe men in de duizend nieuwe jaren met het object dan wel de natuur als geheel om zal gaan. Achteloos, respectvol? Het is een intrigerende vraag."

De vorm

"Aan beide kanten van de Fonteinlaan komt een boog, tussen fietspad en rijbaan. Een sprong naar nieuwe tijden. Als je erlangs rijdt, krijg je het volgende beeld. Rechts rijzen kleine stammetjes uit de grond op. Die staan onder een steeds kleiner wordende hoek geplant en hoe verder je rijdt, hoe groter en rechter ze worden. In het midden staan ze kaarsrecht. Bij het begin gaan ze tegen je in,

maar na het passeren van het 'omklappunt' gaan ze soepel met je mee om aan het eind in de grond te verdwijnen. Het is een kunstwerk met een lengte van honderden meters.

De stammen staan schuin, maar de kruinen recht. Die pakken elkaar vast en krijgen op die manier verband. De eerste jaren wordt een extra element aan het geheel toegevoegd: de nog ijle stammetjes worden met haaks geplaatste, vrij robuuste palen gesteund. Zodra het geheel sterk en meer volgroeid is, kunnen die weg en begint definitief de vorming van een voor de voorbijganger begeleidende lindenboog.

Men zal zien dat het kunstwerk in alles afwijkt van het traditionele. Mensen zullen zich er over opwinden of er plezier aan beleven. Het afschuwelijk of prachtig vinden. Hoe het ook zij: het is sculptuur en voegt iets tijdloos toe aan de Haarlemmerhout. Het prikkelt de geest en nodigt uit tot vooruitdenken."

Sjoerd Buisman

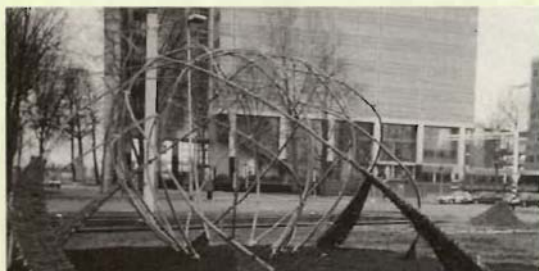
opgetekend door Jaap Sluis, secr. Stichting Millennium.

De bol van Utrecht

Begin 1996 verrees op het Westplein in Utrecht een kunstwerk vervaardigd van wilgentenen. Het Westplein ligt in de westelijke toegangsroute naar de stad en is door wegen en trambaan nauwelijks bereikbaar voor de mens. Het kunstwerk kreeg van kunstenaar Manette Zeelenberg de naam de 'Bol van Utrecht', omdat de vorm de gelijkenis toont met een bolbliksem. Deze lijkt in een hoog

binnentuin. De bouwwerken spreken ook tot de verbeelding van kinderen. Een wilgenkunstwerk in een straat vormt 'herkenbare kunst' voor omwonenden. Daardoor ontstaat er betrokkenheid en gaan buurtbewoners ervoor zorgen in plaats van dat het aan vandalisme ten prooi valt. Afhankelijk van de groeisnelheid van de wilgen moeten ze jaarlijks of om het jaar worden teruggesnoeid tot op de hoofdtakken. De 'Bol' heeft twee groeiseizoenen achter de rug en in november zijn alle jonge twijgen verwijderd, waardoor het lijnenspel van de twijgen weer goed zichtbaar is.

In diverse plaatsen in Nederland staan wilgenbouwwerken. De meest recente aanplant heeft plaatsgevonden in Overveen (gem. Bloemendaal). Daar heeft de kunstenaar in opdracht van de gemeente de 'Boomfontein' gemaakt. De wilgen zijn geplant op een eilandje in een vijver op het Joan Mauritsplein. Het eilandje ligt net onder de waterspiegel en is dus niet zichtbaar. Daardoor lijken de wilgen als een fon-

tempo rond te draaien en verbeeldt de beweging van het rondrazende verkeer en de dynamiek van de stad.

In de periode van mei tot oktober brandt er vanaf 10 uur 's avonds een lamp in het hart van de bol. "Om één uur 's nachts gaat de lamp weer uit, anders worden de bomen helemaal gek", zegt Manette.

Het idee achter de wilgenbouwkunst, zoals Manette haar werk noemt, is dat de bouwwerken er in elk seizoen anders uitzien. Ze blijven daarvoor steeds boeiend om naar te kijken. Zo is ze van mening dat wilgenbouwwerken ook uitstekend dienst kunnen doen als meditatie- of ontmoetingsruimte in bijvoorbeeld een atrium of

tein uit het water te komen. Het is nog onduidelijk of deze plantwijze de bomen wel aanstaat. Wilgen verdragen van nature een hoge grondwaterstand, maar of ze ook het hele jaar met hun wortels onder water kunnen groeien, zal de tijd moeten uitwijzen.

Frank Moens

Op het Westplein in Utrecht staat een bolvormige levende wilgentakkenconstructie.

Manette Zeelenberg (midden op de foto hiernaast) maakte het ontwerp. De gemeente Utrecht assisteert bij het planten en vormen van de bol. (foto links boven: Edwin Koot/foto onder: Gemeente Utrecht)

*Vorm & Inhoud, beeldende vormgeving en training
Manette Zeelenberg
Lange Lauwerstraat 213
3512 VH Utrecht
030-2300054*

(Bomen)fotografie

Maureen Buijter

Toen ik weer eens, niets vermoedend van een grote liefde in wording, buiten rondliep en her en der wat kiekte, kiekte ik waarschijnlijk net een boom teveel ...

Als fotograaf, tuur je dan naderhand op je contactvel, en mocht je het mooie er nog niet afgekeken hebben, dan stap je met

je afdrukplan de doka in. Zo viel het me op dat er aardig wat bomenspul op stond en ik maakte vervolgens van één een afdruk. Ik werd enthousiast! Dit herhaalde zich nog enkele keren, tot ik me bewust werd van deze wonderschone wezens. Ik

had in al m'n jonge jaren in een appelboom geschommeld, mijn eerste foto van mijn ouders onder deze gemaakt en mijn arm gebroken bij een val uit een boom verderop. Toch moest ik er door de fotografie pas later achterkomen, dat ik 'duizelig dol' op ze ben.

(Misschien scheelt het als je minder rondjes om ze heen draait, al kijkende.)

Tegenwoordig is de fotojacht volop geopend en is niet seizoengebonden.

Inmiddels had ik een éénjarige fotografie-opleiding in Edinburgh, Schotland gevolgd, die ik vervolgde met een driejarige opleiding aan de Academie voor Fotografie te Haarlem. Hier kwam mijn voorliefde voor buiten zijn steeds meer naar voren en rees het plan om me met mijn fotografie in te zetten voor natuur en milieu. Een aantal jaren heb ik tal van opdrachten uitgevoerd voor stichtingen, verenigingen en groene reclamebureaus (o.a. Stichting Natuur en Milieu, Wereldnatuurfonds, Greenpeace, Stichting Reinwater, Animal Support, Natuurmonumenten)

Graag zou ik de onderwerterwereld verder willen ver-

kennen en fotograferen en meer, en meer bomen willen bekijken en kien. Makkelijk is dit allang niet meer ... Zo is er een natuurfotograaf die de natuur als een 'rommelig iets' omschrijft. Als fotograaf weet ik dat dit waar is. Wanneer je steeds treffender probeert bomen te fotograferen, dan blijft er geen geschikte boom meer over. Je zoekt er één die vorm heeft, vrij staat, merkwaardig is of domweg mooi. Eén overschaduwde, gesnoeide, rondom-bebouwde, van bord of nummer voorzien of genummerde, met mes of verf bekladde, met vogelhuisjes beklede boom doet het niet.

Eerbied hebben voor elke afzonderlijke boom is noodzaak. Deze gedachte is gelukkig niet slechts de mijne. Ik wacht op de dag dat ze heilig worden verklaard en niet meer met bos en al worden verhuisd. Iedere boom bewijst zijn geschikte plek, zijn leven lang.

boven:

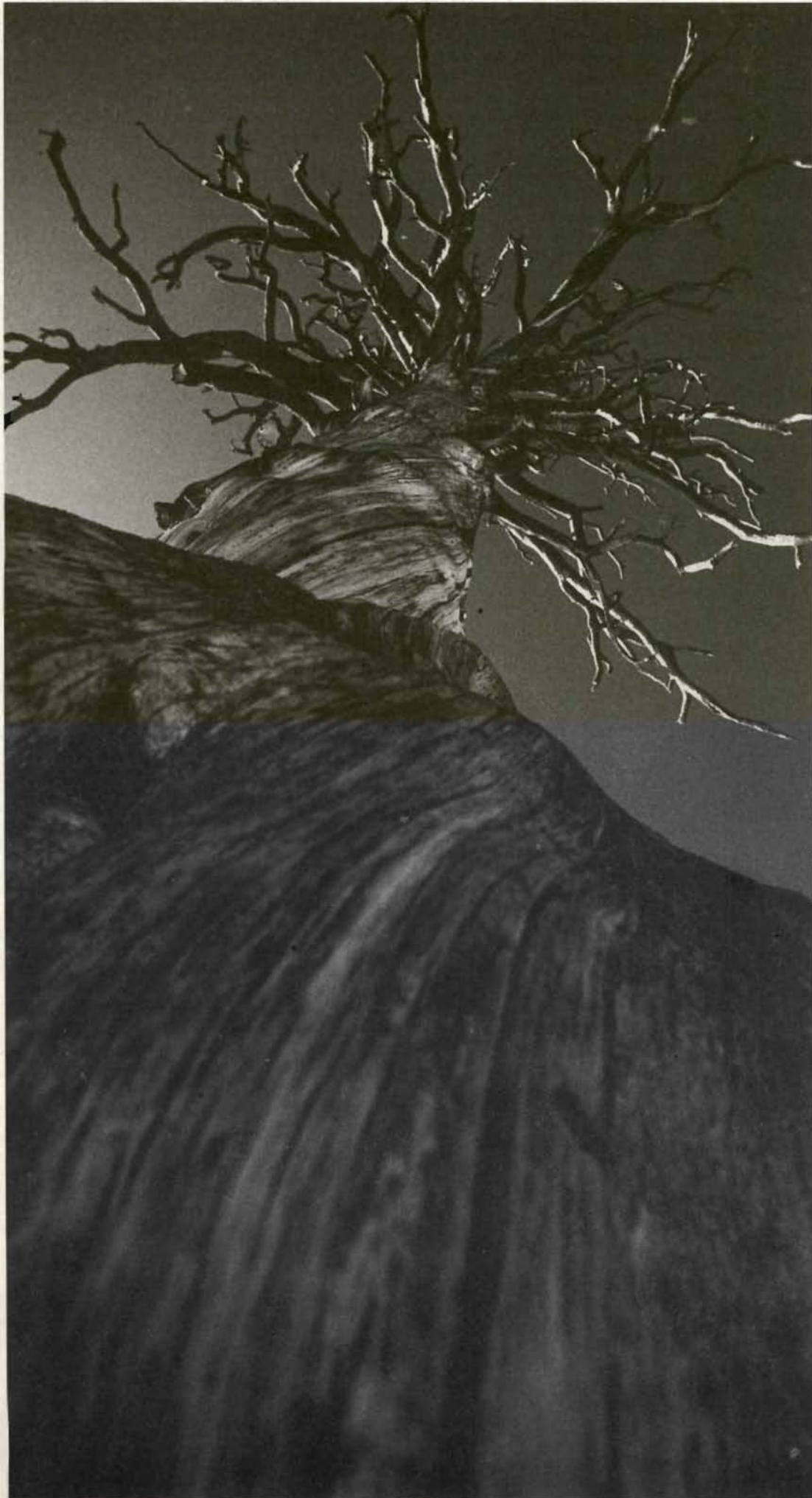
'Droomboom',
Bristlecone Pine,
Yosemite National Park
(Californië/V.S.)

Met een bonkend hart
schoot ik deze boom welke
waarschijnlijk tien tot veertig
keer ouder is, dan ik
ooit zal worden. 45 graden
uit het lood, op een dik ste-
nen plateau. Een droom
van een boom.
(Barietafdruk van opname
met hoogcontrast-filter)

rechts

'Transsexueel',
Beuk,
Eiswoud (Bloemendaal)
De blaadjes van deze
boom krijgen een sprook-
jesachtige sfeer door ze te
fotograferen met een infra-
rood-film. Deze boom
heeft, mijns inziens, een
enigszins plastische ver-
schijning.
(Barietafdruk van opname
op infrarood-film).

foto's: Maureen Buijter
Grote Houtstraat 11
2011 SB Haarlem

'Bulboom',
Bristlecone Pine, Yosemite
National Park (Californië /V.S.)
Onsterfelijk zijn ze niet ... Deze
zal eendaags het loodje leggen.
Gelukkig laten ze in de
Verenigde Staten dit moois
gewoon staan!
(Barietafdruk van opname met
hoogcontrast-filter):

Te koop
gevraagd:

Populieren- en iepenstammen

(iepenstammen)
t.b.v. zinkers
voor de
visserij-industrie
in Noorwegen

Rondhouthandel-Bomenrooibedrijf

v.d. Horst bv

Rolderstraat 27,
7849 PB De Kiel
Telefoon: 0591 - 382202
Fax: 0591 - 381910,
Autotel. 06-52900375,
06-52906596.

VAN DAM

BOOMVERZORGING

SNOEIEN MET HOOGWERKER OF KLIMTECHNIEK,
BOOMCHIRURGIE, GROEISTOORNISSEN,
AFBOUW EN VELLING VAN BOMEN,
ADVIES EN INVENTARISATIE

De Halmen 10
7383 BG Voorst
tel / fax: 0575-501588
of 06-52925113

DE JUISTE ZORG VOOR BOMEN

VAN JAARSVELD / VAN SCHERPENZEEL
BOOMTOTAALZORG

Overeind 42, 3998 JB SCHALKWIJK
Telefoon: (030) 601 18 80
Fax.: (030) 601 23 66

bestekken, begroten én bewaken

Dat u met RAW-Calc sneller en beter calculeert weet u inmiddels. Dat u als opdrachtgever met RAW-Bestek wel heel eenvoudig een bestek schrijft is ook bekend. En steeds meer aannemers én opdrachtgevers doen hun verrekening met RAW-Administratie. Sinds de introductie - nu 2 jaar geleden - zijn meer dan 80 RAW-pakketten geïnstalleerd.

Toch ontbrak er nog iets. Daarom introduceren wij nu het programma RAW-Project. Met RAW-Project registreert u gewerkte uren en gemaakte kosten, bewaakt u de projectvoortgang en projectbudgetten en verzorgt u uw facturering.

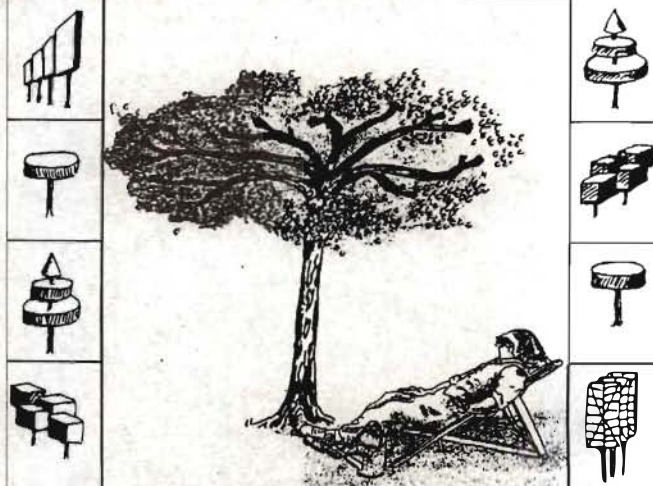
Ervaar het zelf, bel voor een demo-afpraak!

RAW

Bakker & Spees

prinsengracht 76 1015 dx amsterdam
tel. 020-6381489 fax. 020-6384302

COPIJN & ZN

**PARASOL/DAKPLATANEN-LEILINDEN
CRUCIALE BOMEN**

BROCHURES: VORMBOMEN - TUINONTWERPEN.

COPIJN BV, Groenekansweg 174, 3737 AK Groenaken (U)
Tel. 0346 - 212401 / Fax 0346 - 211207

Vraagtekens bij effect toegevoegde mycorrhizavormende schimmels

Op 29 september vond in Vught het symposium plaats dat was georganiseerd rond de aanwezigheid van Professor Donald Marx uit de Verenigde Staten. In Bomennieuws (zie nrs. 4/96 en 2/97) en in verschillende vakbladen was al geruime tijd een discussie gaande over het wel of niet toevoegen van mycorrhizae aan de bodem. Met de naam mycorrhizae wordt de groep schimmels aangeduid die leven in samenwerking met (boom)wortels.

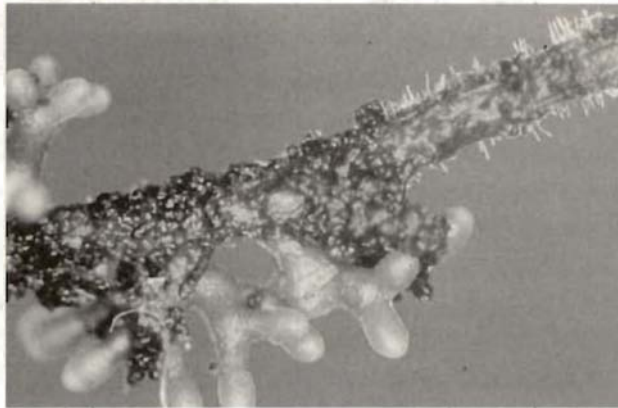
Professor Marx heeft jarenlang studie verricht van de werking van de mycorrhizae, de wijze waarop de schimmels kunstmatig kunnen worden vermeerderd en hoe ze kunnen worden toegevoegd bij (verplante) bomen. Na een inleidende lezing door Professor Van der Wal over het nuttige en schadelijke effect van nematoden (aaltjes) op boomwortels, ondersteund met verhelderende filmbeelden, begon het spektakel. Wie ooit dr. Alex Shigo beluisterde, die nieuwe inzichten in de boomverzorging in

Nederland introduceerde, kan niet anders concluderen dan dat deze beide Amerikaanse onderzoekers een gave hebben om hun ideeën op de toehoorders over te brengen. Geen voorleessessie vanaf de kathedraal, maar een podiumvoorstelling, ondersteund met dia's, diagrammen en tabellen. In twee keer anderhalf uur liet hij de zaal zien en weten hoe nuttig mycorrhizaevormende schimmels zijn voor bomen. Deze schimmels zijn volgens zijn onderzoek in elke gezonde grond overal ter wereld en in voldoende mate aanwezig, kosmopolieten dus! Onderscheid moet daarbij worden gemaakt tussen endo- en ectomycorrhizae. De eerste groep leeft vanuit de wortels en plant zich in de bodem voort. Daardoor is de verspreiding van de sporen gering. De andere groep ontwikkelt zich rondom de wortels en vormt bovengronds vruchtlichamen (bijvoorbeeld de bekende Vliegenschwam en verschillende stuifzwammen). Hierdoor is de verspreiding door sporen veel eenvoudiger en over grotere afstanden mogelijk.

Zonder mycorrhiza geen groei

Zonder de aanwezigheid van mycorrhiza-schimmels zijn bomen nauwelijks in staat om te groeien, omdat de opnamecapaciteit voor water en voedingszouten van hun eigen wortels veel te gering is. Marx illustreerde dit met proefprojecten van bomenaanplant op afvalbergen (vrijwel steriele

grond) afkomstig uit mijnen. En ook bij herbebossing op sterk geërodeerde gronden, waar vrijwel alle voedings-elementen in de loop der jaren zijn weggespoeld, heeft jonge aanplant een veel betere groei kans als mycorrhizae-sporen in de bodem worden geïnjecteerd. Zulke situaties komen in Nederland gelukkig nauwelijks voor, maar ik denk dat de aanwezigen in de zaal het op dit punt met de spreker eens waren: een boom heeft mycorrhizae nodig.

*Mycorrhiza aan een boomwortel
foto: Pius Floris Boomverzorging.*

Floravervalsing

Dan blijft nog de vraag waarom mycorrhizae bij bomen moeten worden aangebracht als ze op een goede groeiplaats in met alle zorg samengestelde grond worden geplant? Zoals Professor Marx duidelijk opmerkte bevinden de sporen van de schimmels zich in feite overal en over de hele wereld komt men sporen tegen van dezelfde soorten. Een belangrijk feit, waarover de laatste jaren veel bekend is geworden, liet hij onbesproken. Gebleken is namelijk dat plantensoorten die over de hele wereld voorkomen toch verschillen vertonen afhankelijk van de plaats, waar ze op natuurlijke wijze terecht zijn gekomen. Een wilde zomereik in Zuid-Spanje verschilt duidelijk in erfelijke aanleg van de wilde zomereik in Nederland. Import van Spaanse eiken in Nederland is dan een vorm van floravervalsing. Dat is ook de reden waarom er in bijvoorbeeld natuurontwikkelingsprojecten veel gebruik wordt gemaakt van oorspronkelijk inheems plantmateriaal. Als dit bij de hogere planten voorkomt, is het niet onwaarschijnlijk dat we ook met de introductie van schimmels zeer voorzichtig moeten zijn met de herkomstgebieden.

Goede groeiplaats hoofdvoorwaarde

Marx noemde als hoofdvoorwaarde voor het met succes toevoegen van schimmelsporen dat de groeiplaats

voor bomen optimaal moet zijn. Want de boom moet kunnen groeien om in de buurt van de schimmelsporen te komen en deze te doen ontkiemen. Donald Marx maakte meerdere keren een vergelijking met de ideale situatie: ongeroerde bosgrond met een goed opgebouwde strooisellaag. Als dat zo is, dan kun je je afvragen of die verbeterde groeiplaats al niet voldoende is? De sporen van de mycorrhiza-schimmels moeten in ons land, bestaande uit voornamelijk 'oude' grond, rijkelijk aanwezig zijn, zou je denken. Extreme groeiplaatsen, zoals opgespoten zand, zijn wellicht in het begin arm aan sporen, tenzij deze in de toegevoegde bosgrond zitten of in de - door de kwekerij meegeleverde - grond van de kluit. Een slechte groeiplaats kan je in ieder geval niet verbeteren met het toevoegen van alleen schimmelsporen, omdat de boomwortels er dan niet bijkunnen. Dit geldt ook voor bomen, die er al meer dan een eeuw staan en waar dus alle gelegenheid is geweest voor het aan komen waaien

of groeien van sporen. Het lijkt ons overdadig een bemestingsadvies te geven inclusief een dosis schimmelsporen, zelfs als de aanwezigheid van de juiste schimmelsporen is aangetoond. We moeten, evenals bij het ongecontroleerd toevoegen van meststoffen, niet van mening zijn dat, wanneer het niet baat, het ook niet schaadt. Wij zouden willen pleiten voor het meegeven van de sporen in de kluit van de boom afkomstig van de kwekerij (in Nederland) als deze verhuist naar zijn definitieve standplaats. En zelfs dan kun je nog twijfels hebben of juist die schimmels hun nuttige werk blijven doen, of dat andere ter plaatse - in een andere grond-samenstelling - aanwezige soorten die taak overnemen.

Nut is bewezen

Kortom, het nut van mycorrhizavormende schimmels staat onomstotelijk vast, maar zowel bij het planten van bomen als bij het verzorgen van volwassen bomen zal het zelden nodig zijn de schimmels kunstmatig toe te voegen, omdat ze meestal van nature aanwezig zullen zijn. Het is belangrijker, een goede wortelgroei te ontwikkelen.

Wat ons betreft was Donald Marx minder overtuigend dan Alex Shigo zo'n vijftien jaar geleden.

Marjan van Elsland/Frank Moens

Geslaagde milieudag van Van Melle

Van Melle, de snoepfabrikant van onder andere Mentos en Sportlife, heeft het milieu hoog in het vaandel staan. Er is binnen Van Melle veel aandacht voor milieuvriendelijkere productietechnieken en milieubewust gedrag van het personeel. Eenmaal per jaar heeft de afdeling Verkoop een milieudag voor haar personeel. Aan deze dag wordt inhoud gegeven door een natuur- of milieuorganisatie. Als tegenprestatie ontvangt die organisatie een royale donatie. Dit jaar was de Bomenstichting gevraagd.

De dag vond begin september plaats en moest deels informatief en deels actief worden ingevuld. 's Ochtends zijn we daarom begonnen met een dialezing van Marjan van Elsland, de directeur van de Bomenstichting, over het werk van de organisatie. Voor het actieve deel hebben we 's middags landgoed Wickenburgh bij Houten bezocht. Dit landgoed, met veel monumentale bomen en een rijke stinzenflora, heeft veel last van opschot van vlier en esdoorn. Er moest nodig gedund worden. Boomverzorgers gaven een snoeidemonstratie. Gewapend met schop en zaag trok de groep enthousiast ten strijde, op de zonovergoten najaarsmiddag. Het resultaat van die middag hard werken mocht er zijn. Voorlopig is er weer voldoende licht en ruimte voor de stinzenplanten en de monumentale bomen. We mogen spreken van een zeer geslaagde dag. Voor het monumentale landgoed en haar bewoners, de bomen, de mensen van Van Melle en natuurlijk de Bomenstichting. Bij deze willen we daarom andere bedrijven van harte uitnodigen voor "Een dagje Bomenstichting".

Edwin Koot

De Bomenstichting organiseerde een personeelsdag voor medewerkers van Van Melle. Op een zonovergoten dag in september droegen zij hun steentje bij aan het onderhoud van landgoed Wickenburgh bij Houten.
foto: Edwin Koot

De Eekhoorn voorkomt onnodig omzagen

Het Centraal Bodemkundig Bureau te Deventer/Breda gaf een publicatie uit over de "Eekhoorn", een nieuw ontwikkelde machine voor het nemen van blad- en naaldmonsters uit boomkronen. Door deze monsters en ook bodemmonsters te onderzoeken kan de verhouding van de aanwezige voedingsstoffen in de grond worden bepaald, en kan worden vastgesteld, welke herstelmaatregelen noodzakelijk zijn. Door het gebruik van deze machine kan het omzagen van bomen worden voorkomen.

Joop Comijs

6e herziene druk Bomen & buren

De eerste folder die de Bomenstichting in de serie Bomen & ... uitgaaf (1985) is tot nu toe de meest succesvolle. We zijn de tel een beetje kwijtgeraakt, maar van Bomen & buren zijn er in de afgelopen jaren zeker 60.000 verkocht. De voorraad was op en een geheel herziene druk was helaas noodzakelijk. Waarom helaas? Niet vanwege het feit dat de folder herzien is, gebaseerd op de meest recente jurisprudentie. Dat is alleen maar toe te juichen. Maar het is jammer te moeten constateren dat er nog zo veel vraag naar is. Nog steeds raken mensen in conflict met hun buren over bomen die te veel schaduw geven, over takken die over de erfscheiding hangen, bladval enzovoorts. Bomen & buren beschrijft de wettelijke bepalingen ten aanzien van bomen volgens het burenenrecht. Het doel van het burenenrecht is het handhaven en herstellen van de vrede tussen aangrenzende erven.

Bomen & buren is te bestellen door f 3,50 over te maken op postbankrekening 2108755 van de Bomenstichting in Utrecht onder vermelding van de titel.

<http://www.pz.nl/bomen/index.html>

De Bomenstichting heeft onlangs een web-site op Internet geopend met het bovenstaande adres. Het doel van de site is belangstellenden kennis te laten maken met het werk van de stichting via een ander medium dan de geschreven persberichten en Bomennieuws. Op de Internet-site vindt u allerlei wetenswaardigheden over bomen, een monumentale boom van de maand, een samenvatting van de inhoud van het laatste nummer van Bomennieuws, kunt u kennis nemen van de nieuwste publicaties en deze per e-mail bestellen en als u om een boomverzorgers of -adviseur verlegen zit, vindt u daar de adressen. Dit adresoverzicht blijft u overigens ook twee keer per jaar bij Bomennieuws ontvangen.

Al enige tijd had Stichting Publieke Zaken voor de Bomenstichting een aankondiging van de nieuwe web-site met enkele informatiepagina's beschikbaar. De Bomenstichting actualiseert de inhoud nu regelmatig en we hopen in de toekomst het informatieaanbod nog verder te kunnen vergroten. Nieuwe donateurs kunnen zich per e-mail aanmelden en ook uw vragen kunt u via dit elektronische postadres aan ons stellen.

Het e-mail adres is: bomensti@pz.nl

Frank Moens

Frank Moens

Ook Rien Zorge slaat de plank weleens mis!

Met veel belangstelling heb ik het interview van Roelie de Weerd met Rien Zorge gelezen. Nog steeds blijkt hij een zeer gedreven en enthousiaste pleitbezorger voor de boomverzorging, net als in de tijd dat ik hem leerde kennen bij de Intergemeentelijke Studiegroep Boomverzorging. De Bomenstichting mag zich gelukkig prijzen met zo'n toegewijde contactpersoon.

Maar in dit interview nagelt hij de gemeente Gorinchem wel heel erg onterecht aan de schandpaal. Waar hij zijn informatie vandaan heeft weet ik niet, maar er klopt echt helemaal niets van. De gemeente Gorinchem zou 15.000 hoogstam fruitbomen, uniek in Nederland, geveld hebben voor de aanleg van een industrieterrein! Afgezien van het feit of er wel sprake is van 15.000 bomen, waren er op dat terrein beslist geen hoogstam fruitbomen aanwezig, maar betrof het hier een moderne productieboomgaard, met merendeels recent geplante boompjes van niet meer dan 2 meter, beslist niet uniek in Nederland! Er zouden op dit terrein van 13 ha niet eens zoveel hoogstamfruitbomen hebben kunnen staan.

Natuurlijk is het jammer dat deze boomgaard moest verdwijnen, zeker voor de mensen die in de omgeving wonen. Een langdurig gebrek aan bedrijfsterreinen is de reden dat dit goed ontsloten gebied op basis van het streekplan Zuid-Holland voor deze functie kon worden ingericht. Als echte Rotterdammer zal Rien Zorge dit soort ontwikkelingen vast ook uit ervaring kennen.

Het is spijtig dat uit dit interview een geheel verkeerd beeld gegeven wordt van de werkelijke situatie en de gemeente Gorinchem wel in een heel erg kwaad daglicht gezet wordt.

Graag nodig ik Rien Zorge uit voor een bezoek aan Gorinchem om te laten zien hoe hier met bomen wordt omgegaan. Ik ben ervan overtuigd dat er in een volgende aflevering van Bomennieuws, van zijn hand, een ander verhaal over Gorinchem zal komen te staan.

D.J. Benjamins
afdeling groenvoorziening
gemeente Gorinchem

Voor u gelezen

Onze eigen tuin - herfstnummer 1997

Een artikel over de Waringin, een enorme in de tropen voorkomende boomsoort. Vaak ontkiemt hij op een tak van een bestaande boom. Van daaruit ontwikkelt hij luchtwortels, die na jaren uitgroeien tot een nieuwe boom. Deze verstikt op den duur de oorspronkelijke gastheer. De boom krijgt in de loop der jaren enorme afmetingen en kan meer dan 500 jaar oud worden. De luchtwortels verdichten zich op den duur tot een stam. Helaas komt de boom in Indonesië haast niet meer voor.

Tijdschrift Heidemij - sept. 1997

Een onderzoek van het DLO Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek heeft uitgewezen dat voor oude stadsparken een beheersvisie voor de lange termijn ontbreekt. Hierdoor dreigen ze te verloederen. Volgens onderzoeker Kopinga is het onderhoud nauwelijks gericht op de toekomst. Hij acht het verstandig dat gemeenten landelijk op dit punt gaan samenwerken om tot een verantwoord beleid te komen.

Groenkontakt - oktober 1997

Dit Belgische tijdschrift besteedt aandacht aan de vitaliteit van de Vlaamse bossen in 1996. In het algemeen werd een verbetering vastgesteld, met name van beuk en zomereik. De vitaliteit van populier en grove den ging achteruit. Verder wordt een artikel gewijd aan de stadsbossen in Europa, hun functie in de steeds groeiende verstedelijking. In 1995 begon het European Forest Institute een driejarige, vergelijkende studie van de stadsbossen in Europa. De vakgroep Bosbouw van de Landbouwniversiteit doet hieraan mee. Dertig Europese steden in zestien landen worden hierin betrokken; voor Nederland zijn dat Amsterdam en Arnhem.

Boomblad - oktober 1997

Gepleit wordt voor het anticiperen in het huidige bosbeheer op de verwachte klimaatverandering in de komende jaren, opdat de gevolgen beperkt kunnen blijven. Als gevolg van de verwachte temperatuurstijging zullen bepaalde soorten terrein verliezen, en zullen andere soorten hun plaats innemen. Verder wordt melding gemaakt van een enquête onder 280 bouseigennaren met als doel, hun mening te vragen over het z.g. kleinschalige bosbeheer. Vier aspecten spelen hierbij een rol: natuurlijke verjonging, groepenkap, menging van leeftijden en boomsoorten.

Origine - 1997 no.4

In dit tijdschrift op het gebied van kunst, antiek en interieur vonden wij

een artikel over xylotheeken in Nederland. Onder xylotheek verstaat men een verzameling houten doosjes in de vorm van boeken. In elke doos bevindt zich op een ondergrond van mos een verzameling onderdelen van een bepaalde boomsoort, zoals zaad, zaailing, blad, tak, knop, bloem, schors, hout, wortel, zaagsel en as. Het Griekse "xylos" betekent hout. Xylotheeken kunnen een geweldige omvang hebben, en als gevolg van recent speurwerk zijn er talloze gevonden. Sommige hebben meer dan een eeuw lang onopgemerkt verborgen gelegen. In ons land blijken er vijf te zijn geweest, doch slechts drie ervan hebben de tijd overleefd. Zij bestaan uit ongeveer 150 boeken. In het buitenland zijn veel grotere aangekomen. Het verval is soms schrikbarend, en er worden dan ook maatregelen getroffen om verder verval te voorkomen.

Joop Comijs

Ir. H.R.F. Schotanus, nieuwe voorzitter van de Bomenstichting

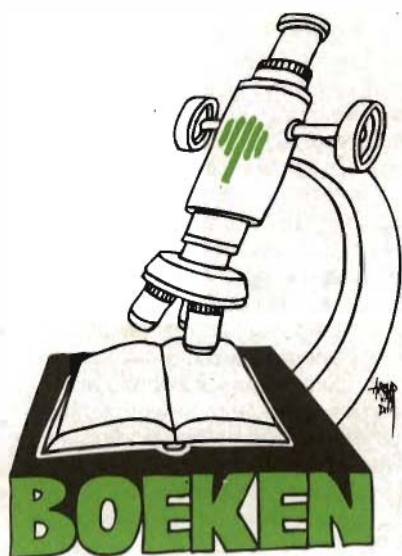

Graag stellen we u de nieuwe voorzitter van de Bomenstichting voor.

Ir. H.R.F. Schotanus heeft na zijn studie in Wageningen en Philadelphia gewerkt bij de provincie Utrecht, de gemeente Amsterdam en de Grontmij in Oost-Nederland.

Tot eind 1989 was hij voorzitter van de VHB, de Nederlandse Vereniging van Hoofden van gemeentelijke Beplantingen (thans onderdeel van de Vereniging Stadswerk) en bestuurslid van de Groenraad.

Herman Schotanus is een fervent voorstander van het planten van en behouden van bomen die een gezonde toekomst krijgen of hebben. Wij wensen hem een goede bestuursperiode bij de Bomenstichting.

Bomen- en struiken Encyclopedie

Nico Vermeulen
Rebo Productions, Lisse.
ISBN 90-366-1077-X.
f 15,-

Laatst vertelde ik aan iemand dat ik lid ben van de Dendrologische Vereniging. Dat ik met zo'n moeilijk woord op onbegrip stuitte, kon ik mij nog voorstellen, maar toen ik daarna 'houtige gewassen' in de mond nam vluchtte mijn gesprekspartner letterlijk van mij weg. Het is een geheime wereld waar wij, de liefhebbers van 'houtige gewassen' oftewel bomen en struiken, in leven. Op de Nederlandse boekenmarkt zijn er dan ook weinig algemene boeken van Nederlandse origine over bomen en struiken voorhanden. Gelukkig is daar nu het populariserende boek van Nico Vermeulen die op een zeer aantrekkelijke manier - en voor een aantrekkelijke prijs- (een greep) uit het sortiment bomen en struiken beschrijft die in onze regio's goed willen groeien. Bij buitenlandse boeken blijf je altijd in onzekerheid of de genoemde bomen en struiken het wel in Nederland zullen doen. Op de raadgevingen in dit boek kun je bouwen. Eindelijk wordt bijvoorbeeld eens gezegd dat *Koelreuteria paniculata* een beschutte plaats nodig heeft omdat de takken anders invriezen in de winter.

'Encyclopedie' is een groot woord voor dit boek, maar Nico Vermeulen heeft zijn best gedaan om in de driehonderd bladzijden zoveel mogelijk informatie te persen. De indeling is handig: hoge bomen, lage bomen (niet het bedriegelijke 'kleine' bomen), bladverliezende struiken, wintergroene struiken, coniferen. Wat zijn keuzes uit het sortiment betreft is mijn waardering wisselend. Tot mijn vreugde komt de vrij onbekende struik *Physocarpus* uitgebreid aan bod, met

zelfs een mooie foto waarop de rode vruchten zich tegen het herfstige gele blad aftekenen. En bij *Elaeagnus* ebbingei komen zowel 'Limelight' als 'Gilt Edge' voor. Vaak is het sortiment nogal voor de hand liggend: bij *Prunus* toch weer *Prunus serrulata* 'Kanzan' in plaats van andere voorbeelden te noemen zoals de mooie *Prunus* 'Trailblazer'. Bij de *Magnolia*'s veel over *Magnolia soulangeana* (niet *soulangiana*!) en weinig andere soorten, bij de *Aucuba* alleen de geelge-spikkelde *Aucuba japonica*, terwijl het zo nuttig is te weten dat de geheel groene 'Rozannie' bestaat. Ook hier staat weer dat *Skimmia confusa* 'Kew Green' een mannelijke plant is die geen bes draagt. Ik heb twee exemplaren in de tuin die nu volop bes dragen, weliswaar op een zeer gunstige plek vlakbij de mannelijke *Skimmia* 'Rubella' die zich kennelijk goed van zijn taak kwijt.

Nico Vermeulen heeft de foto's zelf genomen, prachtige foto's die de uitgever helaas matig heeft laten afdrukken. Waar nodig wordt het silhouet van een boom of struik afgebeeld, er is een mooie afwisseling tussen bloemen en bladeren en bij *Prunus serrulata* een werkelijk schitterende foto van de bast. Er is goed over de keuze van de foto's nagedacht. Om een voorbeeld te noemen: bij de gewone, scherpe hulst worden niet de bessen afgebeeld, maar de onaanzienlijke bloemen. Groot gelijk, want hoe de bessen van een hulst er uitzien, dat zou zelfs mijn bovengenoemde gesprekspartner wel weten.

Florentine van Eeghen

Groenbeleid gemeente Nijmegen

De gemeente Nijmegen gaf een fraai uitgevoerde folder uit onder de titel "Bomen en struiken in uw tuin: geef ze de ruimte". Hierin worden adviezen gegeven voor het planten van bomen en struiken op de juiste afstand van erfscheidingen, de eigen woning of van andere bomen en struiken. Ook het eventuele kappen komt aan de orde. Het lezen van deze folder en het ter harte nemen van de adviezen kan veel narigheid voorkomen.

Joop Comijs

Groen en gemeente: nieuwe ideeën

Handleiding groen, natuur en landschap.
VNG Uitgeverij, Den Haag 1997
f 49,50.

Veel gemeenten ontplooiën initiatieven om de kwaliteit van de groene omgeving te verbeteren. Niet altijd een eenvoudige zaak, gezien de groei van steden en dorpen en de uitbreiding van de infrastructuur. In dit boek wordt een twintigtal projecten op dit gebied in een aantal kleine en middelgrote gemeenten beschreven, en wordt tevens een brug geslagen tussen de actuele groene thema's in het beleid van het Ministerie van LNV en bovenbedoelde groene projecten. De publicatie is bedoeld om beleidsmakers te inspireren en te stimuleren tot het nemen van initiatieven.

Bovendien vinden zij informatie over subsidies, regelingen en organisaties, die voor de uitvoering van belang zijn. Het boek is niet alleen bedoeld voor gemeenten; ook verenigingen en instellingen kunnen er hun voordeel mee doen.

De projecten, die bij wijze van voorbeelden in het boek worden beschreven, geven veel waardevolle informatie. Helaas is de inleiding, die op blz. 8 tot 11 wordt gegeven, verre van duidelijk als gevolg van ingewikkelde formuleringen en het gebruik van woorden die een nadere verklaring behoeven, zoals: integraal ketenbeheer, faciliteren, generiek beleid, actoren en inbreiding. Wil men mensen inspireren, dergelijke projecten op gang te brengen, dan zal men toch een taal moeten hanteren, die voor iedereen duidelijk is.

Het boek is uitstekend verzorgd en bevat een groot aantal illustraties. De informatie is overzichtelijk en zal ongetwijfeld velen van dienst kunnen zijn. Het boek geeft verder uitvoerig adresmateriaal van instanties, die bij het opzetten van een project zouden kunnen worden geraadpleegd.

Joop Comijs

Hovenierskunst

De teelt van leifruitbomen

J.M. Freriks

uitgave: Stichting tot behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen (PHB)

160 bladzijden

vele duidelijke z/w illustraties

index, adressenlijst, snoeitabelen

formaat 12,5 x 20 cm

ISBN 90-803-9171-9

f 29,50 exclusief verzendkosten

Verkrijgbaar bij de erkende boekhandel en Landschapsbeheer Utrecht (030-2205534)

Nog niet eerder verscheen een dergelijk praktisch boekje waarin de teelt van leifruit van A tot Z is beschreven. Leifruit is de verzamelnaam voor fruitbomen of -heesters die tegen een muur worden geleid en gebruik kunnen maken van de beschutting en na

het ondergaan van de zon van de opgeslagen warmte. Hierdoor verkrijgen we een betere rijping van de vruchten, waardoor het mogelijk is fruit, dat we alleen aantreffen in zuidelijker landen, ook in ons land te oogsten.

De Stichting PHB komt bij het

dagelijks werk veel in aanraking met onderhoud en herstel van leifruit. Gebleken is dat de kennis over een goede plantwijze en het jaarlijks terugkerende onderhoud schaars werd. Vanuit die optiek heeft Jan Freriks het boek samengesteld. Maar je hoeft geen landgoedeigenaar te zijn om een of meer leifruitbomen te bezitten. In de huidige tuinmode zie je deze vorm van fruitbomen steeds meer toegepast, niet alleen omdat het hebben van eigen fruit in de tuin zo aardig is, maar ook omdat deze boomvorm betrekkelijk weinig ruimte vraagt. Voor elke muur zijn geschikte soorten beschreven. Zelfs voor een muur op het noorden blijkt de morel nog geschikt om aan te planten. Het verkrijgen van een rijke oogst kost enig geduld en vaardigheid, maar met dit boek in de hand kan het niet mislukken. Veel kleine duidelijke illustraties ondersteunen de beschrijving van de handelingen. Zeer handig is de tabel met soorten en met de geschiktheid voor plant en snoeiwijze en het overzicht van (snoei)handelingen van verschillende fruitsoorten door het jaar heen.

Wat mij betreft een aanrader, als boek of ter ondersteuning van een cadeau gegeven leifruitboompje.

Frank Moens

18e Amsterdamse boomwandeling

Van de serie bomenwandelingen die de gemeente Amsterdam uitgeeft, ontvingen wij route nr. 18, ditmaal gewijd aan het stadsdeel

Watergraafsmeer. Zoals altijd is het boekje uitstekend verzorgd en geeft het interessante bijzonderheden, zowel over bomen als over andere bezienswaardigheden. In deze wijk ligt het park Frankendael, het terrein van de vroegere stadskwekerij. Hier werd vroeger het examen voor het vakdiploma hovenier afgenomen, vandaar dat men daar een niet alledaagse verzameling bomen en heesters aantreft. Onlangs had ik zelf de gelegenheid, djt park te bezoeken, en dan ben je enigszins verbaasd, zo iets tussen die huizenmassa aan te treffen. Deze bomenroutes zijn gratis verkrijgbaar bij de afd. Voorlichting van het stadsdeel Watergraafsmeer, Helmholtzstraat 61.

Joop Comijs

Bomenwandeling Oosterhout

Een alleraardigst geschreven en fraai uitgevoerd boekje met duidelijke informatie over bomen en met veel historische bijzonderheden. En met een plattegrond, waarop de bomen met nummers staan aangegeven. Wat de tekst betreft nog enkele opmerkingen: het woord kastanje kan men beter vervangen door paardenkastanje of tamme kastanje. In plaats van acacia kan men beter robinia gebruiken. Als de Latijnse naam niet vermeld wordt, is de tekst voor de lezer misschien verwarrend en zou er iets over gezegd kunnen worden. Van de plataan laat niet de bast los, maar de schors; het loslaten van de bast zou voor de boom dodelijk zijn. En tenslotte: ik ben zo vrij, een vraagteken te zetten bij de opmerkingen in het begin over de invloed van bepaalde boomsoorten op mensen.

Joop Comijs

tot 3 maart 1998

Langs velden en wegen

De verbeelding van het landschap in de 18e en 19e eeuw.

Overzichtstentoonstelling van 18e- en 19e-eeuwse landschapsschilderkunst met schilders uit de Romantiek en de Haagse School. Ongeveer 60 schilderijen en ca. 60 aquarellen en tekeningen zijn tentoongesteld van o.a. Koekkoek, Schelfhout, Van Gogh en Mondriaan.

Openingstijden: dagelijks van 10.00 - 17.00 uur

Plaats: Rijksmuseum

Stadhouderskade 42, Amsterdam

Toegang: 6-18 jaar f 5,-; vanaf 19

jaar f 12,50; Pas 65 f 7,50.

Met ingang van 2 januari '98 jeugd en vanaf 19 jaar f 2,50 duurder.

Inl.: 020-6732121

26 februari t/m zondag 1 maart

TuinJdee '98

De zesde editie van de nationale tuinbeurs met 35.000 m2 tuinplezier: varens, vijvers, orangerie-planten, tips, demonstraties, lezingen. Kortom een voorproefje op het komende voorjaar. Het ideeënpark heeft dit jaar als thema: Bourgondisch, Buitenwonen en Bijzondere plaatsen.

Openingstijden: 26 en 27 feb. van 10.00 - 22.00 uur;

28 feb. en 1 mrt van 10.00 - 18.00 uur.

Toegang: 4-12 jaar f 10,-;

volwassenen f 16,-.

Plaats: Brabanthallen in Den Bosch.

In het volgende nummer

De afgelopen maanden heeft de redactie Bomennieuws kritisch onder loep genomen. In de 23e jaargang zal de indeling enigszins worden veranderd en we beginnen met een nieuwe rubriek over het boomsortiment. Verder zullen we regelmatig aandacht besteden aan reacties van lezers.

Redactielid Roelie de Weerd ging op bezoek bij natuurcriticus Midas Dekkers en sprak met hem over - hoe kan het anders - bomen.

Bomen zijn Kunst

In dit themanummer vindt u een prachtige verzameling verhalen over wat kunstenaars allemaal met bomen doen. Mensen kunnen van, over en rond bomen mooie dingen maken en anderen kunnen daarvan genieten. Misschien gaat men daardoor ook wel eens bewuster naar de bomen zélf kijken en ontdekt men, dat bomen op zich eigenlijk kunstwerken zijn. Iedere boom geeft ieder moment van de dag signalen, die wij met onze zintuigen kunnen opvangen, als we ervoor openstaan. Met onze ogen kunnen we genieten van de hele boom, in ieder seizoen, maar ook van een enkele tak in de zon, van het schorspatroon, van een subtiele tekening van korstmossen op de stam, van een schitterende paddestoel, van het beeld dat je ziet als je onderaan de stam omhoog kijkt en ... ga zo maar door. Ook gevoelige oren, neuzen en vingertoppen kunnen ons helpen van bomen te genieten, als we dat willen. En wat dacht u van de smaak van de vruchten? Onbewust heb je zo contact met een boom en voel je je daardoor beter, net zoals je je door goede en mooie kunst beter kunt gaan voelen. Mensen, die op deze bewuste manier van bomen kunnen genieten en vervolgens verklaren dat communiceren met bomen onzin is, spreken zichzelf tegen. Ze hebben al contact en daar is niets zweverigs aan. Bomen zijn in mijn ogen dus kunst. En als iemand me vertelt, dat kunst alleen door mensen gemaakt kan worden, dan verklaar ik de bomen gewoon tot Kunst met een grote K.

Kinderen redden boom

Lotje, Willem, Laura, Karel, Bart, Nicolien en Wouter uit Den Haag hebben een boom gered. Deze boom moest weg, omdat er een nieuwe flat vlak naast was gebouwd en hij nam het licht weg voor enkele ramen, waardoor de verkoop van de flats stagneerde. Toen de plantsoendienst klaar stond om de boom om te zagen, lieten de kinderen zich er met een touw aan vastbinden en belden hun ouders de politie. De zagers konden geen kapvergunning laten zien, dus ging het feest niet door. Later bleek, dat er wel een vergunning was afgegeven, maar dat de gemeente had verzuimd dit bekend te maken. De boom blijft staan. Daardoor was bezwaar maken binnen de voorgeschreven periode van zes weken daarna niet mogelijk geweest. Twee elementen uit dit verhaal zijn ons overbekend. Bomen, die bij

nieuwbouw gespaard zijn, worden later vaak toch weggehaald, omdat de bewoners klagen over lichtgebrek. En gemeenten houden zich vaak niet aan de regels, als ze zichzelf een kapvergunning moeten geven. Maar één ding is nieuw voor ons, namelijk dat jonge kinderen (9 - 14 jaar) actievoorstellen voor het behoud van bomen. En met succes! Héél mooi!

Geachte heer Homburg,

Van een trouwe donateur ontvingen we een kritische brief over het standpunt van de Bomenstichting ten aanzien van het beleid voor het behoud van bomen. Hij brengt de volgende stellingen naar voren:

a. de Bomenstichting moet zich primair inzetten voor het behoud van het totale bomenbestand in Nederland en een individuele boom kan wel eens onbelangrijk zijn;

- b. geen enkele boom heeft het eeuwige leven;
- c. een monumentale boom behoeft niet perse uniek te zijn zoals bijvoorbeeld een gebouw. Er zijn meerdere identieke monumentale kastanjes, eiken, beuken, etcetera;
- d. op snelgroeiende bomen zoals wilgen, populieren, en beuken behoeft men niet perse zuinig te zijn.

Uw brief doet mij denken aan de strenge woorden van mijn hoogleraar houtteelt, toen hij in 1974 hoorde dat ik op 'de Dorschkamp' was aangenomen voor een onderzoek naar 'boomchirurgie en het verplanten van grote bomen'. Hij zei: "Dat is allemaal onzin, je kunt dat geld beter besteden aan het planten van jonge bomen". Ik was het toen niet met hem eens en ik ben het ook nu niet met u eens. U bent vooral 'gevallen' over de verplanting van de oude paardenkastanje op het Malieveld in Den Haag. Dat deze verplanting de gemeente Den Haag ongeveer f 100.000,- heeft gekost, in plaats van de vier ton die u opvoert, zal voor uw meningsvorming

waarschijnlijk weinig uitmaken; u blijft het belachelijk vinden. Als u de rubriek Rijp en Groen in Bomennieuws 1/97 'Het verplanten van grote bomen' en het artikel van Frank Moens in Bomennieuws 2/97 nog eens goed doorleest, zult u zien dat wij ook niet voor het verplanten van zulke oude bomen zijn, maar om de reden dat we ze liever op hun plaats laten staan. De keus tussen omzagen en verplanten is voor ons echter niet moeilijk, ondanks de hoge kosten, die ermee gemoeid zijn. In de eerste plaats, omdat we nu eenmaal voor het behoud van gezonde oude bomen zijn (zie ook het Standpunt in dit nummer: Boombehoud egoïstisch?). Jonge bomen hebben we meer dan genoeg; oude bomen hebben we echter steeds minder, omdat ze op grote schaal moeten wijken voor nieuwe wegen en gebouwen, en voor mensen die roepen: "WE PLANTEN TOCH WEER NIEUW". Nederland wordt arm aan oude bomen, die juist zo waardevol en

functioneel zijn (zie ook Rijp en Groen in Bomennieuws 2/97: Aantal vooroorlogse bomen daalt snel). De kosten vinden we eigenlijk geen bezwaar, omdat zulke verplantingen altijd deel uitmaken van miljoenenprojecten. Denkt u, dat er iemand van de gemeente Den Haag wakker ligt van die ene ton? En dat er nu géén jonge bomen geplant zullen worden, als het hele werk klaar is? Misschien komt er zélf nog wel een Kunstwerk om het hele kunstwerk te versieren, wat vindt u daar dan van?

Tot slot nog enkele losse opmerkingen naar aanleiding van uw brief. Ik ben het absoluut niet met u eens, dat we niet zuinig hoeven zijn op snelgroeiende bomen, zoals wilg, populier, berk en beuk. Ook deze bomen doen er tientallen jaren over om groot en functioneel te worden, dus zaag je ze niet nodeloos om. Het zijn geen afrikaantjes!

U zegt, dat een monumentale boom niet perse uniek hoeft te zijn, zoals een gebouw. Vindt u dan ook, dat alle Golden Retrievers en alle Siamese katten op elkaar lijken? Iedere boom of boomgroep is uniek; als u goed kijkt, ziet u het ook, net als wij. Met mijn houtteeltprof is het nooit meer goedgekomen. Hopelijk heb ik u wel kunnen overtuigen?

Met vriendelijke groet,

Marian van Erland

RIJP &

GROEN